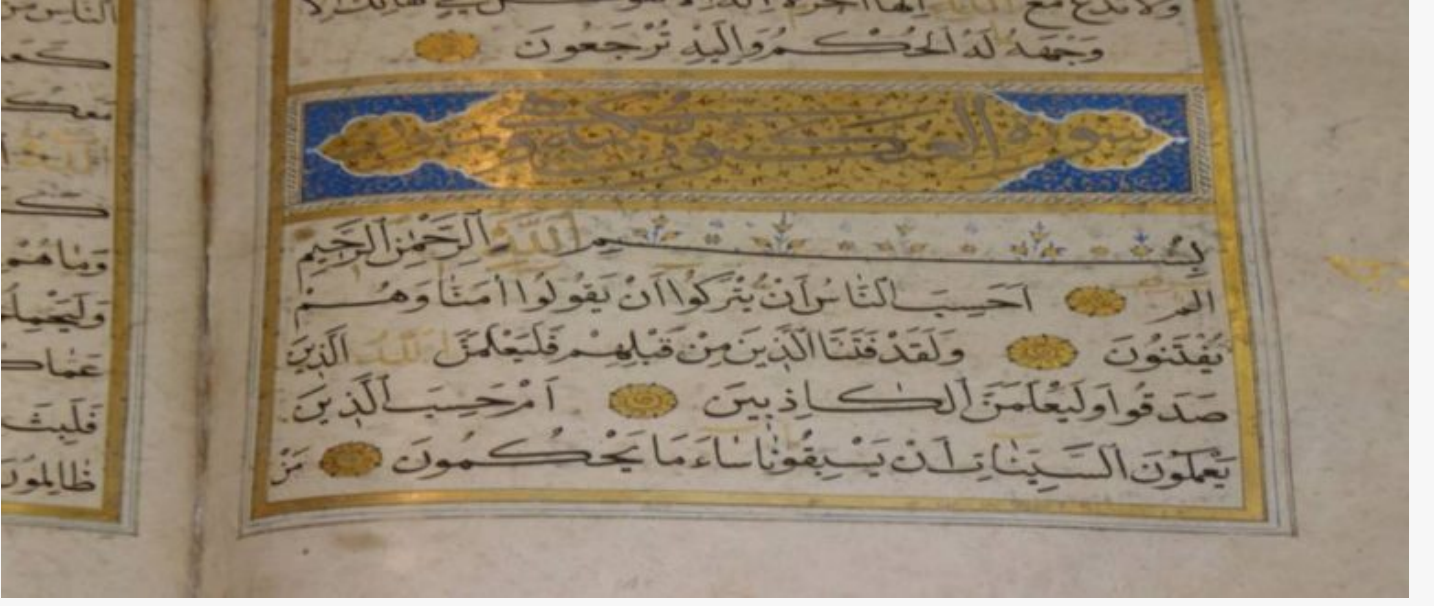

Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kur'ân'ın Mucizeliğini Açıklama Metodu

Âlemlerin Rabbine hamd, enbiyanın önderi ve peygamberlerin sonuncusu olan Efendimiz Muhammed'e, onun bütün âl ve sahabilerine ve kıyamete kadar ona güzelce tabi olanlara salat ve selâm olsun.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de âlimler Kur'ân-ı Kerimi inceliyor ve onun her çağda hayatın bütün müsbet yeniliklerini muhtevi, beşerî sistemlere karşı koymaya muktedir ve faydalı mesajlarla dolu bir hazine olduğunu görüyorlar. Bugün de Kur'ân-ı Kerimin meydan okuma kapısı ardına kadar açıktır. O, gerçek marifet yolunu çizme, hakikî düşünce metodunu ortaya koyma, faydalı medeniyetin temellerini kurma ve ideal hayatın prensiplerini belirleme konusunda insanlara ve cinlere meydan okumaya devam etmektedir. Âlimler, her geçen gün onun i'câz vecihlerinden bir yenisini keşfetmektedirler.

Eskiden derlerdi ki: "Fesahat insanları hayran bırakıp akıllarını çelen, onun beyanındaki güzelliştir." "O, ihtiva ettiği gaybî haberleri ve gelecekle ilgili ihbarlarıyla mu'cizedir." "O'nun mu'cizelik yönlerinden biri de, kalbleri etkilemesi, ruhları cezbetmesidir." "Kur'ân gibi, dinlenildiğinde sesi kulağa değer değmez kalbe damlayan ne nesir, ne de şiir başka bir söz göremezsiniz." "O'nun mu'cizeliğinin bir yönü de kâinat ve kanunları hakkında ihtiva ettiği ilmî gerçeklerdir. Yeni âlimler onun terbiye ve teşri' alanında ihtiva ettiği prensiplerle mu'cize olduğunu söylüyorlar. Son olarak onun yeni bir mu'cizelik yönünden söz ediliyor. O da, metod ve öğretim ile ilgili eşsizliğidir. Bediüzzaman ise bütün bu i'câz yönlerini özlü olarak şöyle dile getiriyor: "Kur'ân, mu'cizelerin deryası ve menba'idır."

Ben son derece üzüntümü ifade etmek isterim. Çünkü, günümüzde Kur'ân-ı Kerimin mu'cizeliği konusunda eser yazanların tamamı olmasa bile büyük bir kısmı Bediüzzaman Said Nursî merhumun konuyla ilgili yazdıklarından haberdar değillerdir. Oysa Bediüzzaman İ'câz-ı Kur'ân alanında nev'i şahsına münhasır ve cidden ilgi ve araştırmaya değer bir medod takip etmiştir. İ'câz konusundaki sözlerinin eşi ve benzeri yoktur. Bütün ümmet içerisinde onun hayatı kapkaranlık bir ortama ve zifiri gecelere tesadüf etmiştir. Hilafetin çöküşünü görmüş, İslâmın inanç ve ahlâkını yok etmeye, Müslümanları dininden ve kültüründen koparıp muasır Batı medeniyetine peyk etmeye kararlı bir güruhun faaliyetlerine şahit olmuştur. Kendisi de boş durmamış, bunlara karşı Kur'ân ile meydan okumuştur. Mücadele Bediüzzaman'a göre, bir fikir, marifet, inanç ve medeniyet mücadelesidir.

Bediüzzaman diğer ilmiyle amil âlimler ve salih evliyalar gibi Kur'ân'la yaşamış, bir an olsun onu bırakmamış ve ondan ayrı bulunmamıştır. Birinci Dünya Harbi esnasında savaş meydanlarında düşmana karşı silahla bir kez mücadele etmişse, Kur'ân kılıncıyla çok kere mücadele etmiştir. Nitekim değerli eseri İşârâtü'l-İ'câz'ı cephede kaleme almıştır. Hayatı önemli hadiselerle dolu olmakla beraber, bu kısa süre içerisinde, hayatından, ufkunun genişliğini, fikrinin olgunluğunu, bakışının derinliğini ve görüşünün ilerliliğini kesin olarak gösteren birkaç parlak noktaya dikkatinizi çekmek isterim:

Medresetü'z-Zehra adıyla bir İslâmî üniversitenin kurulmasına yetkilileri dâvet etmiş, hattâ buna bilfiil teşebbüs etmiş. Kurmasını planladığı bu üniversite, ilimler arasında tefrik yapmama esasına dayanıyordu. Dolayısıyla, çağdaş ilimlerin yanısıra, Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i Nebeviye ilimleri de tedris edilecekti. Bu üniversitenin önemini anlattığı milletvekillerine şöyle sesleniyordu: "Vilâyat-ı Şarkıyye Âlem-i İslâmın merkezidir. Dinî ilimlerin yanında tecrübî ilimler de okutulmalıdır." O bu üniversitenin, Batıya ve materyalist felsefeye karşı sözkonusu fikrî mücadelenin minberi olmasını amaçlıyordu. İngiliz sömürgeler bakanının, Kur'ân'ın ortadan kaldırılması gerektiğine ilişkin beyanatı akabinde Bediüzzaman şöyle demiştir: "Kur'ân'ın sönmez ve söndürülmez manevî bir güneş olduğunu bütün dünyaya göstereceğim ve isbat edeceğim!" Büyük ihtimalle Bediüzzaman, böyle bir üniversitenin kurulması düşüncesine davet ederken "el-Ma'hedü'l-Âlemî Li'l-Fikri'l-İslâmî"nin, teşvik ettiği "Bilginin İslâmîleştirilmesi" düşüncesinin farkındaydı. Bunun delili, matematik, astronomi, kimya, felsefe, jeoloji ve coğrafya gibi ilimlerin önemini idrak ederek onları öğrenmesi ve onları Kur'ânî asıllarına dayandırmasıdır. Risâle-i Nûr'u yazarken tefsir ettiği âyet-i kerimeler bu gerçeği te'yid ediyor. Hatta Bediüzzaman bu düşüncenin belli başlı öncüleri arasında yer alır.

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına girmemesini daha doğru buluyordu. Bununla birlikte, savaş patlak verince gönüllülerden meydana gelen bir alay teşkil ederek Rus'lara karşı savaştı. Aynı zamanda İslâm dünyasını da cihada davet etti. İslâm dinini ve Müslümanları müdafaa yolunda güzel bir imtihan verdi. Başka türlü de yapamazdı. Çünkü o, bütün bir ümmetin dertlerini omuzlayan ve acılarını yüreğinde hisseden bir zattı.

Bediüzzaman, yaşadığı asrın ve içinde bulunduğu ortamın şartlarını çok iyi biliyordu. Kurnaz düşmanın bu din ve mensuplarına karşı giriştiği savaş ve mücadelenin farkındaydı. Her tehlikeyi önceden sezebiliyor ve son derece müteyakkız davranıyordu. Onun için vaktini ve kalemını bu dini savunmaya ve uğrunda mücadele etmeye adanmış ve böylesine mücadele dolu bir ortamın ürünü olan Risale-i Nûr'u telif etmiştir. Bu nedenden dolayı eserleri, Garbın materyalist felsefesine ve zararlı medeniyetine karşı tam ikna edici bir cevap niteliğindedir. Onun Kur'ân-ı Kerimi anlayıp olduğu gibi tanıtmaya çalışması, kendisine Kur'ân'ın esrar ve hakikatlerine vakıf olma imkânını vermiştir. Ona göre Kur'ân, "Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi ve âyat-ı tekvîniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercümân-ı ebedîsi ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri ve zeminde ve gökte gizli Esmâ-i İlâhiyyenin manevî hazinelerinin keşşafı ve sutûr-u hâdisatın altında muzmer hakâikin miftahı ve âlem-i şehadette âlem-i gaybın lisânı ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan ve âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitâbât-ı ezeliye-i Sübhâniyenin hazinesi ve şu İslâmiyet âlem-i manevîsinin güneşi, temeli hendesesi ve avâlim-i uhreviyenin mukaddes haritası ve şu âlem-i insaniyetin mürebbisi ve insaniyet-i kübra olan İslâmiyetin mâ ve ziyası ve insanlara hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubudiyet, hem bir kitab-ı emir ve davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem insanın bütün hacat-ı manevîyesine merci olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi' bir kitab-ı mukaddestir..." Hiç şüphesiz bu, Kur'ân-ı Kerimin gaye, hedef ve maksatlarını kavrayan çok kapsamlı ve derin bir anlayıştır. Böyle bir anlayışın, Kur'ân-ı Kerimin mucizeliğini açıklama konusunda çok açık bir etkisi vardır.

Bediüzzaman, Kur'ân-ı Kerimin, Allah'ı tam olarak tanımaya götüren altı cehitinin olduğunu belirtir. Bu cihetlerin birincisi, Kur'ân'ın nokta-ı istinadıdır ki, vahiydir. İkincisi, hedeflediği iki dünya saadetidir. Çünkü Kur'ân'ın irtibat ve alakaları sonsuzluğa ve âhirete kadar uzanmaktadır. Üçüncüsü, apaçık mu'cize oluşudur. Dördüncüsü, kesin delil ve kati'î bürhan direklerine dayanmasıdır. Beşincisi, vicdanî şahit tutmasıdır. Öyle ki, kalbe saçtığı ruhî nefhalara karşı hayranlığını gizleyemeyen vicdan, "Maşaallah!" demekten kendisini alamaz. Altıncısı, ihtiva ettiği çok sayıda "Düşünmez misiniz?" gibi ifadelerle akli konuşturup tasdike sevketmesidir. "Kur'ân'ın verdiği meyveler, hem mükemmeldir, hem hayattardır. Öyle ise, Kur'ân ağacının kökü hakikattadır, hayattardır. Çünkü meyvenin hayatı, ağacın hayatına delâlet eder. İşte bak; her asırda ne kadar asfiya ve evliya gibi mükemmel ve kâmil zîhayat ve zînûr meyveler vermiş."

Kur'ân-ı Kerimin bu şümüllü tanımını Bediüzzaman Kur'ân âyetleri üzerinde inceden inceye düşünüp tefekkür etmekle, hatta Kur'ân atmosferinde yaşamakla elde edebilmiştir. Mu'cizelik yönlerini ortaya çıkarması da yine aynı ince tefekkür vasıtasıyla olmuştur. Bu da Bediüzzaman metodunun, muhakeme ve tefekkür temellerine dayandığını isbatlamakta ve ona orijinallik ve bağımsızlık kazandırmaktadır.

Hiç kuşkusuz Bediüzzaman'ın sahip olduğu geniş kültür birikiminin ve tahsil ettiği pek çok modern ilimlerin, onun Kur'ân'ı anlaması, mu'cizeliğini ortaya koyması ve onu yorumlaması konusunda büyük etkisi olmuştur.

İ'câz konusundaki metoduyla ilgili olarak önce dağınık bir biçimde risaleler halinde neşredilen, daha sonra Sözlür, Lem'alar, Mektûbât ve İşârâtü'l-İ'câz mecmualarında toplanan pek çok eserlerinde tekrar edilen uzun izahlarını inceledim. Bu konudaki sözlerini derleyip tertip ettim. Bediüzzaman, Abdu'lkahir el-Cürçânî, ez-Zamehşerî ve es-Sekkâkî'den etkilendiğine göre, sözkonusu âlimlerin de sözlerini açıklamayı ve Bediüzzamanın izahlarıyla karşılaştırmayı uygun gördüm. Bu amaçla müstakil bir başlık altında, bazı âyetlerin izahı konusunda kendisiyle ez-Zamehşerî arasında bir mukayese yaptım. Böylece Bediüzzaman'ın i'câzı tam olarak tanıyıp zevkettiğini ve eski âlimlerin konuyla ilgili açıklamalarının sınırlarında durmayarak farklı ve orijinal noktalar ortaya koyduğunu göstermeye çalıştım. Bundan önce mu'cize ve i'câzın tanımını yaptım. Nazmî i'câz konusunda detaylı açıklamalarda bulundum. Sonra, risalelerinde işaret ettiği i'câz vecihlerinin sayısıylâ bağılı kalmayarak Bediüzzaman'a göre i'câz vecihlerini ele aldım. Ele aldığım i'câz vechinin muhtevasına uygun olarak yeni başlıklar koydum. Ya sözlerini kısaca naklettim veya fikir ve anlayışını kendi ifadelerimle aktardım. Bazı meseleleri tartışmaya tabi tutup kanaatımı belirttim. Sonuç bölümünde de, vardığım çok sayıda neticeyi özet olarak kaydettim.

Bediüzzaman'ın eserlerini Arapçaya tercüme ettiğinden dolayı İhsan Kasım Bey'den ve bu sempozyumu düzenleyen kardeşlerimizden Allah razı olsun. Başarı Allah'tandır. O bize kâfi ve ne güzel vekildir!

Mucize ve i'câzın sözlük ve terim anlamı

Rağib el-İsfahanî, el-Müfredât isimli eserinde şöyle demektedir: "Acz" kelimesi "Aczü'l-insan (insanın arkası)" teriminden alınmıştır. Acz kelimesi başka varlıklar için kullanıldığında hep insanın bu yönüne benzetilerek kullanılmaktadır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerimde bu kelimenin çoğulu olan "A'cez" kelimesini kullanmaktadır: "Keennehum a'câzu nahlin münkairin "O rüzgâr onları sökülmüş hurma kütükleri gibi yere seriyordu" 1

"Acz" aslında bir şeyden geri kalmak ve bir işe ulaşamamak demektir. Dübur kelimesi açıklanırken de bu noktaya temas edilmiştir. Halk arasında, bir şeyi yerine getirmeye gücü yetmemek olarak örf haline gelmiştir. Acz, kudretin zıttıdır. Kur'ân-ı Kerimde "A'ceztü en ekûne" olamadım mı?" 2 âyetinde de kullanılmıştır. Arapça'da, "A'ceztü fûlanen", "Aceztühü", "Cealtühü acizen" deyimleri de kullanılır. Yaşlı kadınlar için "Acûz" ifadesinin kullanılması bir çok işten aciz bulunmasından dolayıdır.

Terim olarak "mu'cize" ise, peygamberlik iddiasıyla birlikte vukua gelen, benzerini getirmek mümkün olmayan harikulade olay demektir. Mu'cize, Allah'ın peygamberlik iddia eden kimseyi doğrulamak için onun eliyle meydana getirdiği bir delildir.

Bediüzzaman'ın mu'cizeye getirdiği tanım da bu anlamdadır. O bu konuda şöyle demektedir: "Mu'cize ise, Halık-ı Kâinat tarafından onun dâvâsına bir tasdiktir; 'Sadakte (kulum doğru söyledi ona itaat edin) hükmüne geçer" Bediüzzaman mu'cizenin, inkârcıları ikna amacıyla peygamberlik iddiasını tasdik için geldiğini, yoksa onları imana zorlamak için olmadığını belirtir. Bu çok ince bir işaret olup, onun genel olarak İslâma, özel olarak mu'cizeye olan yaklaşımında kullandığı metodunu yansıtmaktadır. Bediüzzaman, bu ölçüyü Kur'ân'dan almış ve bütün risalelerinde harfi harfine uygulamıştır.

Kur'ân-ı Kerimin mu'cizeliğini isbat metodu

Bediüzzaman, tıpkı el-Cürçânî, ez-Zamehşerî ve es-Sekkâkî'nin belirttikleri gibi Kur'ân'ın mu'cize oluşunun üç yolla bilinebileceğine işaret eder. Bu yollardan birincisi, Kur'ân'ın hayret uyandırıcı belağatiyle Arapların üzerine bir güneş gibi doğması ve kendilerinin ona karşı muaraza edememeleri. İkincisi, binlerce ehl-i ilim ve tetkikin, onun beşer sözlerinde birarada bulunması mümkün olmayan meziyet, güzellik ve hakikatleri topladığına ilişkin şahadetleri. Üçüncüsü:-Cahız'ın belirttiği gibi-peygamberlik iddiasını çürütmeye şiddetle muhtaç oldukları halde Arap fesahat ve belağatçılarının ona muaraza etmeye yanaşmamaları.

Bediüzzaman, Kur'ân'ın mu'cizeliğini isbat konusunda risalelerinin birçok yerinde bu yolları zikretmiş ve şunu ilave etmiştir: "Kur'ân'ın, kendisini her cihetten inceleyen binlerce âlimlerin ihtimamlarına mazhar olması, onun bir mu'cize-i ilâhiye olduğuna kesin bir delildir."

O, Kur'ân'ın mu'cize oluşunu şu sözleriyle belirtmektedir: "Bil ki: Kur'ân'ın i'câzı onu tahriften muhafaza etmiştir. Hiçbir

müfessir, müellif, mütercim veya muharrifin sözleri, sair semâvî kitaplarla karışıp onları muharref kıldıkları gibi âyetlerle karışamıyor ve onların kisvesine bürünemiyor.”

Sarfa yoluyla i'câz konusundaki görüşü

Bediüzzaman, bazı mu'tezilî ve şîî âlimlerin iddia ettikleri gibi, Kur'ân-ı Kerimin mu'cizeliğinin sarfa yoluyla olduğunu kabul etmez. Sarfa konusunda en doğuru yaklaşımın Cürcânî, Zemahşerî ve Sekkakî'nin görüşü olduğunu belirtir. O da, “Beşer kudretinin Kur'ân'ın yüksek nazmının derecesine ulaşamadığı” gerçeğidir. Bediüzzaman, bazı âlimlerin, Kur'ân'a bir kelimeyle olsun muaraza edilememesinin sebebi, Allah'ın insanlara bu imkânı vermemesi ve bundan çevirmesinden dolayıdır, şeklindeki sözlerine değinerek şöyle değerlendirir: “Kur'ân'ın i'câzının sarfa yoluyla olması ise mercuh (zayıf) bir görüştür.” Bediüzzaman, âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşünü tercih eder. O da şudur: “Kur'ân'daki letaif-i belağat ve mezaya-yı meanî, kudret-i beşerin fevkindedir. (...) Çünkü, Kur'ân-ı Hakîmin cümleleri, kelimeleri birbirine bakar. Bazı olur ki, bir kelime on yere bakar; onda, on nükte-i belağat, on münasebet bulunuyor.”

Meydan okuma safhaları

Bediüzzaman, Kur'ân'ın benzerini getirme konusunda insanlara meydan okuma merhalelerini açıklar, bir eserinde bu merhaleleri dokuza çıkarırken, başka bir eserinde sekiz merhaleyi belirtmekle yetinir. Bu merhaleler şunlardır:

- 1) Şu Kur'ân'ın, Muhammedü'l-Emîn gibi bir ümmîden nazîrinin getirilmesi.
- 2) O zat ümmî olmasın, gayet âlim ve kâtib olsun.
- 3) Bir kişi bunu yapamıyorsa, bir tek zat olmasın, hepiniz birleşiniz de öylece getirmeye çalışınız.
- 4) Bunu da yapamayacaksanız, eskiden yazılmış belîğ eserlerden de istifade edip, hatta geleceklere de yardıma çağırıp, Kur'ân'ın nazîrini gösteriniz, yapınız.
- 5) Eğer bunu da yapamıyorsanız, Kur'ân'ın yalnız on sûresinin nazîrini getiriniz.
- 6) Eğer bunu da yapamıyorsanız, haydi hikayelerden, asılsız kıssalardan terkiib ediniz.
- 7) Bunu da yapamıyorsanız, kısa bir tek sûresinin nazîrini getiriniz.
- 8) Yoksa, din, can, mal ve iyalleriniz, dünyada da ahirette de tehlikeye düşecekler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi başka bir eserinde bu sekiz merhaleye bir merhale daha ekler. Buradaki yedinci maddeyi ikiye ayırır: Önce uzun bir sûrenin benzerini getirmeyi istemekle meydana okuma, sonra da kısa bir sûrenin benzerini getirmeyi istemekle meydan okuma.

İşârâtü'l-İ'câz isimli eserinde de bu merhalelerin dokuz olduğunu belirtir. Fakat oradaki taksimi buradakinden birazcık farklılık gösterir. Şöyle ki: Birinci merhalede, meydan okumanın yüksek nazmının yanısıra, ihtiva ettiği hakikatler, ilimler ve gaybî haberleriyle ümmî bir zattan getirilecek bütün bir Kur'ân meydana getirmeye çağırıldığını belirtir. İkinci merhalede, uydurma sözlerle de olsa Kur'ân gibi bir kitabın getirilmesinin istenildiğini zikreder. Bu durumda zamir daha önce on sûreye gönderilirken burada ise, “Hakaik”a gönderilir. Sonra herhangi bir sûreyi, okuma yazma bilmeyen bir insandan getiremiyorlarsa, haydi bunu mâhîr bir âlim yapsın, der. Bütün cin ve insanlardan yardım istemeyi ayrı bir merhaleye koyar. Dokuzuncu merhalede ise şöyle der: “Bizim şahitlerimiz yoktur, eğer muarazaya girişsek, bizi destekleyecek kimse yoktur” diye gösterdikleri o bahaneyi de defetmek için, ‘Şühedanıza da müsaade edilmiştir. Onları da çağırın, size yardım etsinler”

Bu merhaleler arasında büyük bir iç içelik göze çarpmaktadır. Bediüzzaman'ı bu merhaleleri böylesine detaylı bir biçimde açıklamaya sevkeden sır, Kur'ân'ın mu'cize olduğu fikrini insanların, özellikle de muasırlarının ruhlarına derinlemesine nakşetmek ve Kur'ân'a muaraza edemeyip kılınçla mukabeleye mecbur kalan kimselerin ne derece aciz olduklarını ortaya koymaktır. Diğer âlimler ise, sadece Kur'ân'ın saraheten belirttiği dört veya beş merhaleyi zikretmekle

yetinmişlerdir.

Bediüzzaman'a göre Kur'ân'ın i'câz yönleri

Bediüzzaman Kur'ân'ın i'câz yönlerini açıklarken bir tek görüşle yetinmemiş, aksine sayısız vecihlere işaret etmiştir. Kur'ân-ı Kerimin her bir asırdaki bütün insan tabakaları için mu'cize olduğunu belirtmiştir. Bazı eserlerinde sadece "nazm" denilen bir tek vecih üzerinde durur. Bazen, Kur'ân'ın yedi küllî vecihle mu'cize olduğunu ifade eder. Bazen on küllî vecihten söz eder. Pek çok defa da, insanların değişik tabakalarına göre kırk vecih i'câz yönünün bulunduğunu belirtir. Kur'ân'ın, i'câzını muhtelif meşreb sahiplerine gösterdiğini, her bir meşrebin diğeri tarafından farkedilemeyen bir i'câz yönünü gördüğünü söyler. Bediüzzaman'a göre bunda garipsenecek hiçbir şey yoktur. Çünkü Kur'ân, maden-i mu'cizat, Nübuvvet-i Ahmediyyeyi ve vahdaniyyet-i İlâhiyyeyi tam olarak isbat eden mu'cize-i kübradır.

Bediüzzaman, Hz. Peygamber ile Kur'ân arasındaki ilişkiden hareketle de, Kur'ân'ın mu'cize oluşunu isbat ederek şöyle der: "Nasıl ki, Kur'ân bütün mu'cizat ve hakaikiyle Hz. Muhammed'in (a.s.m) bir mu'cizesidir, Hz. Muhammed (a.s.m) de bütün mu'cizeleri, delail-i nübuvveti ve kemâlât-ı ilmiyesiyle Kur'ân-ı Kerimin bir mu'cizesi ve onun Rabbü'l-Âlemîn'in kelâmı olduğuna bir hüccet-i katıasıdır." "Kur'ân, nübuvveti i'câz ile, i'câzı tahaddi ile, tahaddiyi ise onların sükutuyla isbat etti..."

Ben, Bediüzzaman'ın pek çok eserlerinde zikrettiği i'câz vecihlerini, verdiği sayılarla bağlı kalmaksızın ve görebildiğim ölçüde açıklayacağım.

Birinci vecih: Kur'ân nazmının mucizeliği

Bediüzzaman'a göre Kur'ân nazmının mu'cize oluşuna dair bir giriş:

Bediüzzaman, Kur'ân nazmının mu'cize olduğunu açıklamaya başlamadan önce, kelâm-ı belîğin önemli özelliklerini ihtiva eden on iki meseleden meydana gelen bir mukaddimeye yer vermiştir. Çünkü Bediüzzaman bu meselelerin i'câzü'l-Kur'ân konusunda en önemli yönü teşkil ettiği kanaatındadır. Bu mukaddimeyi özet olarak zikredeceğim. Daha detaylı bilgi için dileyen kaynağına başvurabilir.

Birincisi: Kelâmın nazmı, efkâr ve hissiyatın tabii mecrası, belağat nakışlarının da menşeidir. Kâinat, yaratıcı tarafından fesîh ve belîğ yaratıldığı gibi, sûretlerinden her biri de bir kudret mu'cizesidir. İşte, kelâm da vakiya tıpatıp uygunluk arzettiğinde ve sözün nazmı, âlemin nizamına mutabakat gösterdiğinde, bütün yönleriyle tam bir cezâlet kazanır.

İkincisi: Sihri beyânî, belîğ teşbihleri ve tasvirleriyle hakîkata mebnîdir.

Üçüncüsü: Kelâmın cemâl ve kemâlî üslûbuyladır. Üslûb ise, hakâikin sûreti ve eşya arasındaki münasebet sırrına dayanan istiare-i timsîliyyeden alınan kalıb-ı mehanîdir. Temsîl üslubunun faydası, ince mânâları ve derin kökleri dinleyiciye ulaştırmaktır. Üslûb çeşitliliği ve renkliliğinin hikmeti, kalbin köşelerinde durgun mânâları uyandırmaktır.

Dördüncüsü: Kelâm-ı belîğin, nazmının kayıt ve heyetleri birbiriyle uyumludur, herbiri diğerrinin elinden tutar ve birbirini destekler.

Beşincisi: Nazm-ı kelâmın, keyfiyetleri, heyetleri ve müstetbeati, hedef ve maksadın levazımına, tevabi' ve furuuna remizde bulunur. Tıpkı kelâmın aslı bunlara işaret ettiği gibi. Bu da kelâmın zenginlik, servet ve genişliğine delildir.

Altıncısı: Belîğin şe'ni, kelâmın sarihiyle, garaza taalluk edeni, makamın gerektirdiğini, muhatabın istediğini ifade etmesi, sonra da bu kalıba döktüğü mânâda, mânânın diğerr tabakalarına işaret eden delillere yer vermesidir. Çünkü, tehassür, teessüf, iştiyak, temeddüh, hitap, işaret, teellüm, tahayyür, taaccüb ve tefahur gibi öylesine ince mânâlar vardır ki, onları ifade edecek husûsi lafızlar bulunmamaktadır.

Yedincisi: Üslub, hayale-teşbih ve tasvîr-mebni olduğunda eksen olarak hakikati alması lâzım. Çünkü nahvin felsefesi bu kabildendir.

Sekizincisi: Mânâları teaddüd eden “Bâ”, “Min”, “İlâ” gibi harflerin asıl mânâsı tektir ve bu aslî mânâ ondan ayrılmaz, fakat makam ve maksada göre bazen tâlî bir mânâ teşerrüb eder ve o mânâyı içine çeker.

Dokuzuncusu: Belâğatın en yüksek mertebesi, mütekellimin aynı anda, herbiri kardeşleriyle omuz omuza vererek en büyük nakş-ı a’zama doğru müteselsilen uzanan bir nakşı izhar eden cümlelerin müvazenesi ve kelime kayıtlarının münasebetlerini muhafaza ve müraat etmektir. Böylece, sanki mütekellim birçok akılları da kendi aklına katarak istihdam etmiş gibi olsun. Yine, kelâmın yüksekliğinin bir başka sebebi de, makam ve maksada doğru sarkan maksatlara doğru teselsülen gitmesi ve tıpkı Hz. Musâ’nın kıssası gibi, birçok fûru’ ve vücûhun istinbatına elverişli olmasıdır.

Onuncusu: Sözüün selaseti, mânâ ve hissiyatın ya birbiriyle kaynaşıp birleşmesini veya muhtelif olmakla birlikte intizamlı olmasını gerektirir. Böylece merkez etraftan kuvvet alır. Maksadın belirlenip, unsurlarının bir noktada birbirini desteklemesi de kelâmın selasetinin gereğidir.

Onbirincisi: Sözüün selameti, evhamı def’ ve şübehâtı red için intizam etmesini gerektirir.

Onikincisi: Üslub üç çeşittir. Mücerred üslûb: Bunun misali Seyyid Cürçânî’nin kitaplarıdır. Müzeyyen üslûb: Delâilü’l-İ’câz ve Esraru’l-Belâğa gibi. Alî üslûb: Bu üslûbun özelliği şiddet, kuvvet, heybet ve ulviyettir. Bu üslubun münasib makamı, ilâhiyyat, Usûl ve hikmet konularıdır. Kur’ân gibi.

Bediüzzaman, İşârâtü’l-İ’câz isimli eserini Kur’ân’ın nazmî i’câzını ortaya koymaya tahsis etmiştir. Bu eseri yazmasındaki amacını şöyle dile getirir: “Şu İşârâtü’l-İ’câz adlı eserden maksadımız; Kur’ân’ın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i’câz işâretlerini ve remizlerini beyan etmektir. Çünkü, i’câzın mühim bir vechi, nazmından tecelli eder. Ve en parlak i’câz Kur’ân’ın nazmındaki nakışlardan ibarettir.”

Nazm konusunda Bediüzzaman’ın görüşünü ele almadan önce, İmam Abdulkahir el-Cürçânî’nin Nazmu’l-Kur’ân konusundaki görüşünü sunmayı gerekli görüyorum. Çünkü Kur’ân’ın en önemli mu’cizelik yönü nazmıdır. Bediüzzaman da bu noktada Cürçânî’ye katılmakta ve bu nazariyesini oldukça övmektedir. Aynı şekilde, Zemahşerî’nin bu konudaki gayreterine de değineceğiz.

Cürçânî’ye göre nazım nazariyesi

Cürçânî merhum şöyle der: “Nazım, ancak kelamını nahv ilminin gerektirdiği biçimde ortaya koyman, sözkonusu ilmin kanun ve usullerine uygun davranman, belirlediği metodları bilip onlardan sapmaman, çizdiği prensipleri gözetip onlardan hiçbirini ihlal etmemendir. Bize göre, nazımın nazmında gözetmesi gereken tek şey, her babın vecih ve farklarına bakmasıdır.” Cürçânî şöyle devam eder: “İşte yol budur. Hata olsun sevab olsun nazım ile ilgili ne varsa hepsi nahivle ilgilidir ve bu ismin altına girer. Ya söz, tam yerinde kullanılmıştır ve hakkı verilmiştir veya bunun tersine davranılmış, yerinden saptırılmış ve kullanılması gereken yerde kullanılmamıştır. Nazımın sıhhati veya fesadı ile nitelendirilmiş ya da, bir meziyet veya üstünlükle tavsif edilmiş bir söz yoktur ki, o sıhhat ve fesadın, o meziyet ve üstünlüğün kaynağı nahv ilminin mânâ ve hükümlerine dayanmasın, sözkonusu ilmin asıllarından birinin altına girmesin veya bablarından birine dahil olmasın...”

Cürçânî’ye göre, istiare, kinaye, temsîl ve bütün çeşitleriyle mecaz, nazımın gereklerindedir. Nazım bunlardan meydana gelir ve bunlarla ayakta durur. Bunlardan biri ihlal edildiğinde, bu ihlalin sadece ona münhasır kalması ve konuya nahvin ahkamından birine taalluk etmemesi düşünülemez. Kur’ân, ancak nazmı ve uyumuyla mu’cize olmuştur.

Cürçânîye göre kelamın unsurları üçtür: Lafız, mânâ ve nazm. Nazım için iki ameliye gerekir. Birincisi: Manaların nefiste (zihinde) tertib edilmesi. İkincisi: Lafızların nutukta tertib edilmesi. Bu nazariyede iki yön açıkça göze çarpıyor: Nefsî (zihni, ruhî) yön ve fikrî yön. Nefsî yön, okuyucunun kelam-ı belîği teemmül ve tefekkür ederken hissettiği tesirin terinliğinde ortaya çıkar. Fikrî yön ise, bir açıdan mânâların birbiriyle olan alakasından, diğer açıdan mânâlarla lafızlar arasındaki ilişkide görülür. Bu ilişki de, sadece vaz’ itibarıyla değil, bilakis hem vaz’ hem de tertib açısından bulunmalıdır.

Zemahşerî’ye gelince, bu nazariyeyi tefsirinde amelî ve tafsîlî bir biçimde uygulayarak onu netleştirme şerefi kendisine aittir.

Bediüzzaman da, i'câz konusunda nazmın rolü üzerinde sıkıca durur ve der ki: "Belağat nakışlarının menşei, nazm-ı meanîdir, yoksa mütefalsıf lafızperestlerin yaptıkları gibi lafzın nazmı değildir. Onlarda hubb-u lafız öyle müzmin bir hastalık olmuş ki, Abdu'l-Kahir Cürcânî, Delâilü'l-I'câz ve Esraru'l-Belağa'da onlara cevap vermeye mecbur olmuş ve yüzden fazla sahifeyi onlarla münazaraya tahsis etmiş"

Şu sözleriyle de bunu örneklendirir: "Nasıl ki, insanın başındaki gözbebeğini yerinde yerleştirmek, bütün cesedin münasebâtını ve vezaif-i acibesini ve gözün o vezaife karşı vaziyetini bilmekle olur."

Abdulkahir ve Bediüzzaman, lafızların feshatını inkâr etmiyorlar. Bunun bu şekilde anlaşılması gerektiğine dikkat çekmek isteriz. Ancak onlara göre, bu lafızlara nazımdan hariç bir biçimde bakılmamalıdır.

Bediüzzaman, Kur'ân'daki nazmın esrarını açıklamak için beyan ve meanî ilimlerine dayanmak konusunda Cürcânî ve Zemahşerî'nin görüşlerine katılır ve şöyle der:

"Kur'ân-ı Kerimin i'câzının esası, nazmının belağatındadır. Nazmın belağatı da iki kısımdır: Bir kısmı ziynet gibidir, diğer kısmı ise, libas gibidir. Birinci kısmın beyanını, ilm-i beyan taahhüd etmiştir ki, gümüş taşlar arasına altın eritir gibi kelimeler arasında nahvî ve harfî mânâların yerleştirmektir. İkincisini beyan etmeyi ise, ilm-i beyan taahhüd etmiştir ki, mânâların kametine göre üslubdan biçilmiş ve muntazam parçalardan dikilip def'aten ma'na, kıssa veya maksada giydirilen kıymetli bir hulle ve alî bir libastır."

Nazımdaki nefsi ve fikri cihetlere dikkati çekerek şunları söyler: "Kelam-ı Belîğ, akıl ve vicdanın aynı anda kendisinden istifade ettiği sözdür. Öyle ki, akla girdiği anda vicdana da tekattur etsin. Bu iki vechi tekeffül eden ise temsildir. Nitekim, i'câz-ı Kur'ân'ı akseden en parlak ayna addedilmiştir.", "Onun esası da teşbihtir. Teşbihin şe'ni de nefret, rağbet, meyelan, tenfir, kerahet, hayret veya heybet hissini tahrik etmesidir. Bazen de ta'zim veya tahkîr, terğîb veya tenfir, teşvîh veya tezyîn ya da taltîf... ilh. için olur. Üslubun sûretine göre vicdan uyandırılır, his meyil veya nefretle tenbih edilir."

Kur'ân belağatının kaynağı

Bediüzzaman merhum, Kur'ân'ın mu'ciz belağatının, "nazmın cezaletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üsluplarının bedaatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanın beraatinden, faik ve safvetinden ve meanisinin kuvvet ve hakkaniyetinden ve lafzının fesahatinden, selasetinden tevellüd ettiğini" söyler. Kur'ân i'câzının bu vechini aşağıdaki beş hususla tafsil eder. İşaret etmek gerekir ki, bu hususlardan her birisi i'câzu'l-Kur'ân'ın vecihlerinden müstakil bir vecihtir. Bu hususlar şunlardır:

1) Nazmındaki cezalet-i harikadır. Bediüzzaman bunu şöyle örneklendirir: "Nasıl ki, saatin saniye, dakika ve saatleri sayan millerinden her biri diğerini ikmal eder. Kur'ân cümlelerinden herbirinin heyetlerinin nazmı, kelimeleri arasındaki nizam, herbir cümlenin diğerine müteveccih münasebetindeki intizam da aynen böyledir. Bakara sûresinin baş tarafını tefsir ederken Kur'ân kelamının eczalarının birbiriyle olan irtibatı üzerinde durmuştur. Ona göre münasebetler üç çeşittir: Ayetlerin makableriyle münasebeti, cümleleri arasındaki nazım ve her bir cümlenin heyetlerinin birbirine bakmasıdır.

2) Mânâsındaki belağat-ı harikadır. Şöyleki, Kur'ân, belağatının resanetine ve ifadesinin yüksekliğine ilave olarak kelamın mânâlarına da kuvvet vermiştir.

3) Lafzındaki fesahat-ı harikadır. Kur'ân'ın lafzı nihayet derecede selis ve fesihdir. Bunun delili usanç ve bıkkınlık vermemesi ve âlimlerin buna şahitlik etmeleridir. Buna Al-i İmran sûresinin 145. âyeti örnek verilmiştir. Bu âyetin, bütün heca harflerini içinde bulundurduğu halde, güzelliğine güzellik katmasıdır.

Bediüzzaman Kur'ân kelimelerinin de i'câzın mazharlarından biri olduğunu vurgulayarak şöyle der: "Kur'ân'da hiçbir kelime bulunmuyor ki, mevkiyle münasebetdar olmasın. Veyahut mevkiinin başka bir kelimeye münasebeti daha çok olsun. Evet, Kur'ân'ın herhangi bir yerinde bulunan bir kelime, o mevkiin başında bir tac-ı zerrin gibi görünür. Ve aralarındaki münasebetlerden dolayı, aralarında geçimsizlik yeri yoktur." Bunun için de tercümesi mümkün değildir.

4) Beyanındaki beraat-ı faikadır. Kur'ân hitab tabakalarının ve terğib ve terhib, medh ve zem, isbat ve irşad, ifhâm ve ifham gibi kelimelerin en yükseğinde bulunmaktadır.

5) Üslubundaki harika güzelliştir. Bediüzzaman buna Mukattaat Harflerini örnek vermiş, bunların İlâhî şifre ve remizler olduğunu ve heca harflerinin bütün çeşitlerinin yarısını aldığını belirtir. "Elif Lâm Mîm" in bedî bir üslup ve garîb bir tarz olduğunu ifade eder.

Bediüzzaman, îcazın kaynağının, i'câzın da kaynağı olduğu görüşündedir. Ona göre, belağat mutabakat-ı muktaza-yı haldir. Gerçekte, Kur'ân muhatapları değişik tabakalarda ve muhtelif asırlarda bulunmaktadır.-Her nevi muhatabın kendisine ayrılan hissesini alması için-bu tabakaları müraat etmek ve asırları göz önünde bulundurmak ve tamim ve tevzi' gayesiyle Kur'ân, çoğu yerde haziflerde bulunmuş. Teşmîl ve taksim için birçok yerde mutlak söylemiş. Belagat nazarında müstahsen ve ilm-i arabîce makbul ihtimalleri ihtiva etmek ve vecihleri çoğaltmak için nazmı irsal etmiş. Böylece her zihne kendi zevki ölçüsünde feyiz vermeyi gerçekleştirmiştir. Feteemmel!

Bediüzzaman, Kur'ân'ın belîğ irşad üslubunun, onun i'câz vecihlerinden biri olduğuna dikkat çeker ve Kur'ân'ın fitrî selasetini muhafaza ettiğini ve tekellûf elinin kendisine ulaşmasından münezze bulunduğunu belirtir.

Kur'ân'da tekrar

Bediüzzaman,-cahillerin bir kusur ve medar-ı tenkid zannettikleri-Kur'ân'ın üslubundaki tekrarı i'câz vecihlerinden birisi sayar ve tekrarın hikmetlerini açıklar. Bu hikmetler şunlardır:

1) Kur'ân bir kitab-ı zikir, dua ve davettir. Dua tekrar, davet de terdid ve te'kid edilir.

2) Her bir sûre küçük bir Kur'ân hükmündedir. Onun için, Kur'ân'ın ekser maksatları ekser sûresine dercedilmiştir. Böylece, herkesin bütün Kur'ân'dan istifadesi sağlanmış, hiç kimse bundan mahrum bırakılmamıştır. Bu gayeyle tevhid, haşr ve Hz. Musa'nın kıssası... tekrar edilmiştir. Bediüzzaman'a göre, Kur'ân'ın maksatları dörttür: Tevhid, nübuuvet, haşir ve adalet.

3) Kur'ân'ın tekrarı, insanın manevi ihtiyaçlarının teceddüdüne münasib düşmektedir.

4) Kur'ân, bu dinin müessisidir. Müessisi, tesbit etmek için tekrar lâzımdır. Te'kid için terdad lâzımdır. Te'yid için takrir, tahkik, tekrar lâzımdır.

5) Hem Kur'ân, öyle mesail-i azîme ve hakaik-i dakikadan bahsediyor ki: Umumun kalblerinde yerleştirmek için çok defa muhtelif sûretlerde tekrar lâzımdır.

Bediüzzaman merhum, hülâsa olarak Kur'ân'da gerçekte tekrar bulunmadığını, her bir âyetin çok mânâları, çok faideleri, çok vücut ve tabakaları bulunduğunu, her bir makamda ayrı bir mânâ, faide ve maksatlar için zikredildiğini, dolayısıyla tekrarın ancak sûreten olduğunu söyler.

Kur'ân'ın hepsi belağat bakımından aynı derecede midir?

Âlimler, Kur'ân'ın, belağatın zirvesinde olduğunda birleşiyorlar. Ancak İzz ibn Abdüsselam ve Ebu Nasr el-Kuşeyrî, Kur'ân'ın fesahat mertebeleri bakımından farklı olduğunu söylemişlerdir. Kadî ise, bu görüşün tersini savunmaktadır.

İmam Ebu Süleymân el-Hattabî şu görüştedir: İ'câz belîğ kelimelerde gizlidir. Mu'ciz kelimeler şu üç sınıftan hariç olamaz: Birincisi: Belîğ, rasîn ve cezil. İkincisi: Fesîh, karîb ve sehl. Üçüncüsü: Câiz, tafîk ve rasl. Kur'ân, bütün bunları ihtiva etmektedir. Çünkü muhataplar eşit değildirler. Dilini tehzib eden şehirli bulunduğu gibi, bedeviliğin kendisine kuvvet ve resanet kazandırdığı bedevî de vardır.

Muhtemelen Bediüzzaman merhum bu sözden etkilenmiştir. Çünkü, i'câz bakımından Mekkî üslubun, Medenî üsluptan farklı olduğu görüşünü ileri sürer. Çünkü ona göre, muhatap ve muarızların tabiatları muhteliftir. Mekkî üslup âlî, kaviyy, mu'ciz ve mukni' gelmiştir. Medenî üslupta ise, sadelik, açıklık ve tafsilli oluşuyla mu'cize bir hava hakimdir.

Bediüzzaman, Kur'ân'da edebî tasviri kavramış, büyüleyici güzelliğini zevketmiş ve şu neticeye varmıştır: "Sihri beyânî, kelamda tecelli ettiği vakit, arazları cevherlere, mânâları cisimlere, cemadatı zî ruhlara, nebatatı akıllı varlıklara dönüştürür. Aralarına muhavere atar. Bu muhavere bazan muhasemeye, bazen de muhabbete varır. Cemadat hayalin nazarında raksederler."

"Aya gelince, onun için de menziller takdir ettik ki, kurumuş hurma dalının ince yay halinin alıncaya kadar incilir." 3âyetini açıklarken şöyle diyor: "Âyet, şu teşbih ile semanın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor gibi beyaz, sivri, nûranî bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sâir yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin hayalî olan gözüne göstermekle..."

Kur'ân-ı Kerim ve şiir

Özellikle Bakıllanî döneminde Kur'ân'ın üslûbu bazı mülhidlerce tartışma konusu edilmiş olacak ki, Kur'ân'ı bazı şiirlerle mukayeseye kalkışmışlar, bu yüzden de Bakıllanî özel olarak şöyle demiştir: Kur'ân'ın i'câzı konusunda tercihe değer görüş, onun, beşer kelamındaki mu'tad bütün nazım çeşitleri dışında bir nazım olması ve bütün hitap üsluplarından farklı bulunmasıdır. Kur'ân, ne şiir, ne seci', ne de kafiyeli olmayan mevzun kelam türünden değildir. Bu yüzden de muarazası mümkün olmamıştır."

Bediüzzaman ise, Kur'ân'ın şiir olmaktan münezze bulunmasının hikmetlerini açıklar ve bunları üç noktada özetler:

Birincisi: Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz parlak, yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayalatından müstağnîdir.

İkincisi: Âyetlerin herbir necmi, vezin kaydı altına girmeyip tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mabeynlerinde mevcut münasebet-i maneviyeye rabita olmak için, o dâire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya, serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer göz, müteveccih birer yüzü var... İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör!

Üçüncüsü: Şiirin şe'ni küçük ve sönük hakikatları, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'ân'ın hakikatleri, o kadar büyük, âlî ve revnaktardır ki, en büyük ve parlak hayal, o hakikatlere nisbet edilse, gayet küçük ve sönük kalır.

Bediüzzaman'ın bu yaklaşımı, Bakıllanî'ninkinden çok daha güçlü ve sağlamdır.

Kur'ân'da fasıla

Bediüzzaman, Kur'ân'daki fasılanın mucizelik yönünü açıklamaya özel bir bahis tahsis etmiştir. Bu fasılalara, "hulasât ve fezlekât" adını verir. bunların, ya Esmâ-i Hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ettiğini veya akli tefekküre sevk etmek için akla havale ettiğini, veyahut makasid-i Kur'ânîyeden bir kaide-i külliyeyi tazammun ettiğini, böylece âyetin te'kid ve te'yidi için fezlekeler yapıldığını söyler. Sözkonusu fezlekeler bu özellikleriyle Kur'ân-ı Kerimin mu'ciz birer mazharıdır. Bediüzzaman Kur'ân'ın fasıllarını ele alırken şu neticeleri ortaya çıkarır:

1) Kur'ân, Sani-i Zülcelal'in ef'al ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsar ve ef'alinde esma-i İlahiyyeyi istihrac eder; veya haşir ve tevhid gibi bir makasid-i asliyye-i Kur'ânîyeyi isbat ediyor. Bunun misali, Bakara Sûresi 29. âyettir.

2) Kur'ân, beşerin nazarına san'at-ı İlahiyyenin mensûcâtını açar, gösterir. Sonra fezlekedeki o mensûcatı, esma içinde tayyeder veyahut akla havale eder. Misâl: Yûnus Sûresi 31-32. âyetler ve Bakara Sûresi 164. âyet.

3) Bazen Kur'ân, Cenab-ı Hakk'ın fiillerini tafsîl ediyor. Sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsîliyle kanaat verir, icmal ile hıfzettirir, bağlar. Misâl: Yûsuf Sûresi, 6 ve Al-i İmran Sûresi 27. âyet.

4) Kur'ân, gâh olur mahlûkat-ı İlahiyyeyi bir tertiple zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mizan olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffaflık, bir parlaklık veriyor ki, sonra o ayine misal tertibinden cilvesi bulunan Esmâ-i İlahiyyeyi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezkûre, elfazdır; şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin

çekirdekleri, yahut hulasalarındırlar. Meselâ: Mu'minûn Sûresi 12-14. âyetler; A'raf Sûresi 54. âyet.

5) Kur'ân, bazen tagayyura maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'iyâtı zikreder. Onları hakaik-i sâbite sûretine çevirmek için, sâbit, nûranî, küllî esma ile icmal eder, bağlar. Veyahut, tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hatime verir. Misâl: Bakara Sûresi: 31-32. Nahl Sûresi: 66-69. âyetler.

6) Gâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı Rubûbiyyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir rabita-i vahdet ile birleştirir, veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir. Meselâ: "Vesî'a kürsiyyuhu's-semâvâti ve'l-arda velâ yeûdühü hıfzuhüma ve hüve'l-aliyyü'l-azîm" 4

7) Gâh oluyor ki âyet, zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılın ki, sebep yalnız zâhirî bir perdedir.

Âyet gösteriyor ki, sebepler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücudda müsebbebât ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat, hakikatte beynlerinde uzak bir mesafe var. Sebep müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki, en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb arasındaki uzak mesafede Esmâ-i İlâhiyye birer yıldız gibi tulu' eder... Esbâb ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesafe-i maneviyye var ki, imanın dürbiniyle, Kur'ân'ın nûriyle görünür. Meselâ: Abese Sûresi: 24-32. âyetler; Nûr Sûresi: 43-45. âyetler.

8) Kur'ân, gâh oluyor ki, Cenab-ı Hakk'ın ahirete bakan hârîka ef'allerini kalbe kabul ettirmek için izhariye hükmünde ve zihni tasdika müheyya etmek için bir idadiye sûretinde dünyadaki acaib ef'alini zikreder veyahut, istikbalî ve uhrevî olan ef'al-i acibe-i İlâhiyyeyi öyle bir sûrette zikreder ki meşhudumuz olan çok nazireleriyle onlara kanaatımız gelir. Meselâ: Yasîn Sûresinin son âyetleri, Tekvîr ve İnşikak Sûreleri gibi.

9) Kur'ân-ı Hakîm, gâh olur cüz'î bazı maksatları zikreder. Sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamda zihinleri sevketmek için, o cüz'î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan esma-i hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder. Meselâ: Mücadele, İsrâ ve Fatır Sûrelerinin ilk âyetleri gibi.

10) Gâh oluyor; âyet, insanın isyankârane amellerini zikreder, şedîd bir tehdit ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdit, ye'se ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esma ile hatime verir, teselli verir. Meselâ: İsrâ Sûresi: 42-44. âyetler.

Bunlar, Kur'ânî fasılaların te'siri ve Kur'ân nazımının belağatı konusundaki rollerini açıklayan güzel yorumlardır. Ben, Bediüzzaman'ın fasılalar konusunda yazdıklarıyla Dr. Ahmed Bedevî'nin yazdıklarını karşılaştırdım. Bedevî'nin genellikle herbir fasılının sonunda yer aldığı âyetle olan münasebeti açıklamakla yetindiğini ve Suyûtî'nin el-İtkan'da yazdıkları çerçevesinde dönüp dolaştığını gördüm. Bediüzzaman, sözkonusu fasılalara kapsamlı bir nazarla bakar, içinde buldukları âyetle münasebetlerini belirtir, insanın ruh, akıl ve vicdanı üzerinde etkili olan imanî tesirlerini ortaya koyar. Bunu da, Allah'ın isim ve sıfatlarını ta'rif ederek, san'at-ı İlâhiyyenin enfüs ve afaktaki eserlerini açıklayarak yapar. Bu açıklamalarında, Dâiretü'l-Mearifî'l-Biritaniyyenin aynı alandaki iddialarına çok etkili ve parlak bir cevap vardır.

İ'câzı zevketme

Bediüzzaman şu kanaattedir: Kur'ân'ın i'câzını tam olarak zevketmek isteyen kişi, kendisini Kur'ân'ın nüzûlünden evvel olan o asr-ı cahiliyette ve sahra-ı bedeviyette farzetsin ki, her şey perde-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisan-ı ülvîsinden: "Göklerde ne var, yerde ne varsa, herşeyin hakikî sahibi olan, her türlü noksandan münezze bulunan, kudreti herşeye galip olan ve hikmeti herşeyi kuşatan Allah'ı tesbih eder." 5 gibi âyetleri işitsin, baksın: o ölmüş veya yatmış mevcûdat-ı âlem "sebbaha.. yusebbihu..." (tesbih etti, tesbih eder) sadasiyle işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyar oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Böylece o asra şuuren gitmekle i'câzın dakaikını zevkedebilirsiniz. Fakat şimdi o âyetlere ülfet ve perdesi arkasından bakmakla herbir âyetteki mu'ciz güzelliğin derecesini hakiki mânâda göremezsiniz."

Ben de derim ki: Her ne kadar tabiatler körelmiş ve ülfet galebe etmiş olsa da, Kur'ân, mu'ciz güzelliğiyle feyizlerini akıtmaya devam etmektedir. Merhum Seyyid Kutub'un edebî tasvir konusundaki eseri, bu mu'ciz güzelliği isbat

etmektedir. Diğer taraftan paslı yürekler, cahiliyet döneminde de olsa, Kur'ân'ın güzelliğini yansıtamazlar.

Kur'ân'daki nazım güzelliğini zevketme konusunda ise, Bediüzzaman Abdulkahir Cürçânî'nin görüşünü benimser. Cürçânî, i'câzın bu yönünü, edebî zevke ve sanat duygusuna sahip olanlardan başkasının zevkedemeyeceğini söyler.

Bediüzzaman, i'câzın ifade edilebileceği konusunda da Abdulkahir'in görüşünü benimser. Merhum bu konuda şunları söyler: "Sekkakî demiştir ki: 'İ'câz zevkîdir; tarif ve tabir edilemez. 'Men lem yezuk lem yedri' Yani; fikri ile i'câzı zevketmeyen, tarif ile vakıf olamaz... bal gibidir' Lâkin Abdulkahir'in iltizam ettiği veche göre, i'câzı tarif ve tasvir etmek mümkündür. Biz de bu vechi kabul ediyoruz."

Diğer i'câz vecihlerine gelince, gündüzün ortasındaki güneş gibi açıktır. parmaklarını kulaklarına tıkayan, kafalarını kuma sokan, kibir ve inatlarından inkârlarında ısrar edenlerden başkası onları inkâr etmiyor.

Neden belağat i'câzı?

Bediüzzaman Kur'ân nazımının i'câzına ve belağatının harikaliğine bu kadar ihtimam göstermesinin sırrı belağat ve edebî, insanın hasiyeti olduğunu idrak etmesidir. O bu konuda şöyle der: Beşerin ruhunu terbiye eden en a'la, vicdanını tasfiye eden en latîf, fikrini tezyin eden en güzel, kalbini tevsî' eden en geniş şey bir nevî edebiyattır. Sen bu nevî, fenlerin alan bakımından geniş, tesir bakımından nafiz, beşer kalbine en alakadar ve sanki onların sultanı olarak görürsün."

Bediüzzaman, Kur'ân'ın başka bir sözle mukayese edilmesinin mümkün olmadığını söyler. "Çünkü kelamın tabakaları, ulviyyet ve kuvvet ve hüsn-ü cemel cihetinden dört menbaı var: Biri mütekellim, biri muhatab, biri maksad, biri makamdır. Yani, kim söylemiş, kime söylemiş, ne için söylemiş ve ne makamda söylemiş? Kur'ân'ın menbaini dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belagati, ulviyyet ve hüsnü anlaşılır."

Kur'ân nazımının mu'cizeliğini açıklama konusunda Bediüzzaman ile Zemahşeri arasında bir mukayese

Kanaatıma göre, nazım nazariyesinin âyetlere uygulanması konusunda Zemahşerî ile Bediüzzaman'ı karşılaştırma, Bediüzzaman'ın meânî ve beyan ilimlerini kullanarak Kur'ân nazımındaki harika vecihleri açıklamasını nakletmekle yetinmekten daha yararlı olacaktır. Bu mukayeseden maksadımız, Bediüzzaman'ın orijinallik ve istiklaliyetini, Kur'ân nazımının mu'cizeliğini idrak konusundaki derinliğini ve nazım nazariyesini âyetlere tatbik etmesindeki şümül ve ihatasını göstermektir. Misal olarak, Bakara Sûresinin ilk beş âyetini ele alalım. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi: Çünkü bir müfessir, tefsirinin ilk cüzlerinde fikrinin bütün yüklerini ortaya döker, bütün maharetini gösterirler. İkincisi: Çünkü Bediüzzaman İşârâtü'l-İ'câz'da sadece Fatiha Sûresini ve Bakara Sûresinin ilk otuz üç âyetini tefsir etmiştir.

İşte mukayeseye başlıyoruz:

"Elif Lâm Mîm. Zâlike'l-kitâbu lâ raybe fîhi... ve ülâike hümül-müflihûne" (Bakara Sûresi, 1-5)

Önce şu âyetlerin açıklamasına bakalım:

"Elif Lâm Mîm. Zâlike'l-kitâbu lâ raybe fîhi hüden lil müttekîne."

Gerek Zemahşerî ve gerekse Bediüzzaman, bu âyetlerin nazımındaki pek çok ifade sırlarını ortaya çıkarmışlardır. Her ne kadar ikisi de, bu nüktelerde ittifak ediyorlarsa da, bunları gerekçelendirme ve açıklama üslubunda farklılık göstermişlerdir. Zemahşerî'ye göre, uzaklar için kullanılan bir ism-i işaret olan "zâlike" nin kullanılmasındaki sır, tamamlanmış bir söze işaret etmesidir. Onun için böyle bir kelama uzaklar için kullanılan zalike ism-i işaret ile işarette bulunulmuştur. Zemahşerî, bu kelam uzak olmadığı halde neden, kendisine "zâlike" ile işaret edilebildiğini, müşarun ileyh olan "sûre" müennes olduğu halde neden müzekker bir ism-i işaret kullanıldığını açıklar. Bediüzzaman ise, "zâlike"nin ta'zim ve ehemmiyete işare ettiğini, Kur'ân'ın, mıknaş gibi zihinleri kendisine çektiğine, hayale müracaat ettiği takdirde gözler, arkasındakini görece derecede tezahür ettiğine işaret eder. Lisan-ı haliyle, Kur'ân'ın doğruluğuna olan güvenine, hile ve zaaftan münezzeh olduğuna remzeder. Yine bu ism-i işaret, Kur'ân'ın mükemmelliğini ifade eden yüksek mertebesini

gösterdiği gibi, emsallarının yürüdükleri yoldan uzak olduğunu belirtmekle de bu iddiasının deliline ima eder.

Zemahşerî, “Zâlike'l-kitâbu” in “Elif Lâm Mîm” ile olan münasebetini açıklar ve “Zâlike'l-kitâbu”ın şunu ifade ettiğini belirtir: “Kamil kitab işte budur. Sanki diğerleri onun karşısında eksiktirler. Kitab ismine ancak bu layıktır.”

Bediüzzaman ise, ilave olarak “Kitab” tabirinin kullanılmasındaki sırrı keşfeder. Bu tabirin, Kur’ân’ın, okuma yazma ehli olmayan bir ümmünin eseri olamayacağına işaret ettiğini belirtir.

Zemahşerî, “lâ raybe fihi”deki zarfın takdim edilmemesinin sırrına değinip, bunu “lâ fihi ğaulün” örneği ile açıklarken, Bediüzzaman’ın başka bir inceliği yakaladığını görüyoruz. O da, diğer zarf edatlarının değil de “fi” nin kullanılması ve “fihi” deki zarfiyettir. Bu konuda şöyle der: “Ve keza zarfiyyeti ifade eden “fi” tabiri, Kur’ân’ın sathına ve zahirine konan şek ve şüphe varsa, içerisindeki hakaik ile defedebileceğine işarettir.”

Zemahşerî, “hüden lil müttekîne”in sırrını açıklar. Müttakîlerin zaten doğru yolda olduğunu, neden “hüden lil müttekîne” denilmediğini sorar ve cevabını verir. Ayrıca, masdarın “hüden” ism-i fail “hâdî” yerine kullanılmasının, masdarın nekre olarak getirilmesinin, ve “müttekin” deki îcazın ve cümleler arasında atf edatının bulunmamasının sırrını açıklar. Bediüzzaman da bu incelikleri vurgular. Fakat onları daha ziyada tafsil ve izah eder.

“Ellezîne yu’minûne bi’l-gaybi ve yukîmûne’s-salâte ve mimmâ rezaknâhum yünfikûne”âyetine bakalım.

Zemahşerî, nahiv açısından âyetlerin makableriyle olan münasebet sırrını açıklar ve “el-imânu bi’l-ğayb” ile nitelendirmesi üzerinde şu soruları sorar: “Acaba, müttakîleri keşf ve beyan etmek için mi gelmiş, yoksa “lil müttekîne” ile birlikte getirilerek onunkinden farklı bir mânâ mı ifade ediyor veya medih olsun diye mi getirilmiş?” Bu kaydın, beyan olma ihtimalini de, müstakil bir sıfat olma ihtimalini de ve mevsûf için bir medih olma ihtimalini de tek tek açıklıyor. Bediüzzaman da bu bu noktalar üzerinde duruyor. Ayrıca âyetin makabıyla münasebet inceliğini açıklarken, önceki âyetin Kur’ân’ın medhi olduğunu, bu âyetin ise müttakîleri methettiğini ve ikinci methin birincisinin neticesi olduğunu belirtir. Sonra da şöyle der:

“Ellezîne” ile “müttekin” arasındaki münasebete gelince:

Bunların biri “tahliye” diğeri “tahliye” dir.

“Tahliye”, tathir etmek ve temizlemektir.

“Tahliye” ise, tezyin etmek ve süslendirmek mânâsıdır. Bunlar birbiriyle arkadaş olup, burada olduğu gibi, daima birbirini takip ediyorlar. Onun için kalb, takvâ ile seyyiattan temizlenir temizlenmez, hemen onun ardında imanla tezyin edilmiş ve süslendirilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim, takvâyı üç mertebesiyle zikretmiştir:

Birincisi, şirki terk,

İkincisi, maâsiyi terk,

Üçüncüsü, mâsivâullahı terk etmektir.

“Tahliye” ise, hasenat ile olur. Hasenat da, ya kalble olur veya kalıp ve bedenle olur veyahut malla olur.

A’mâl-i kalbînin şemsi, imandır.

A’mâl-i bedeniyenin fihristesi, namazdır.

A’mâl-i mâliyenin kutbu, zekâttır.”

Bediüzzaman Zemahşerî’den fazla olarak “mü’minune” yerine “ellezîne yu’minûne” nin tercih edilmesindeki sırrı

açıklayarak şöyle diyor: “mü’minune” kelimesine bedel, fiil sigasıyla “yu’minûne” fiilinin tercihi, İman fiilini hayal nazarına gösterip, keyfiyetin tasvir edilmesine ve harici delillerin tecellisiyle iman istimrar ve devam ile teceddüt etmesine işarettir.”

Yine Bediüzzaman ziyade olarak “yukîmûne’s-salâte” ifadesindeki muzari’ sigasının sırrını açıklayarak şöyle der: “Ruha hayat veren namazın o geniş hareketini ve Âlem-i İslâma yayılmış olan o intibah-ı rûhânîyi muhataba ihtar edip göstermektir. Ve o güzel vaziyeti ve o muntazam haleti hayale götürüp tasvir etmekle sâmi’lerin namaza meylini ikaz edip artırmaktır.”

Zemahşerî, ve “mimmâ rezaknâhum yünfikûne” da rızkın azamet nûn’u olan “nâ” ya isnad edilmesindeki sırrı, kendi i’tizal mezhebi yararı doğrultusunda açıklar. Ayrıca, tab’iz ifade eden “min” tabirinin ve fiilin faline takdiminin sırrını açıklar. Oysa Bediüzzaman, âyetin nazmındaki sırları daha üstün bir şümul ve ihatayla açıklayarak asrındaki problemlerin çözümü doğrultusunda incelikler ortaya çıkarır. Zekât müessesesiyle, çağımız medeniyetindeki iktisadî ve ictimâî nazariyelere karşı meydan okur. Daha sonra şunları kaydeder:

“Zekât ile sadakanın lâyük oldukları mevkilerini bulmak için birkaç şart vardır:

“1) Sadakayı vermekte israf etmemesi. Tâ ki, zelil ve çaresiz olarak muhtaç duruma düşmesin. Bunu tab’iz mânâsına gelen ‘min’ ifade ediyor.

“2) Başkasından alıp başkasına vermek sûretiyle halkın malından olmayıp kendi malından olması. Bunu da, “mimmâ”nın takdim edilmesinden anlıyoruz.

“3) Minnetle in’amın bozulmaması. Bunu da ‘rızk’ın azamet “nun” una isnad edilmesi ifade ediyor. Çünkü veren Allah’tır. Kul ise bir vasitadır.

“4) Fakir olmak korkusuyla sadakanın terkedilmemesi. Bunu da, rızkın azamet “nun”na isnadından anlaşılıyor.

“5) Sadakanın yalnız mala ve paraya münhasır olmadığı bilinmesiyle, ilim, fikir, kuvvet, amel gibi şeylerde de muhtaç olanlara sadakanın verilmesi. Bu da, fiilin mutlak bırakılmasından anlaşılıyor.

“6) Sadakayı alan adam, o sadakayı sefahette değil, hacat-ı zaruriyesinde sarfetmesi lâzımdır. İşte “yünfikûne” maddesiyle, sadakanın zarurî ihtiyaçlara sarfedilmesi şartı getirilmiştir.”

Şimdi de şu âyet-i kerimeye bakalım:

“Vellezîne yu’minûne bimâ üz-zile ileyke ve mâ üz-zile min kablike ve bi’l-âhireti hüm yûkînûne.”

Zemahşerî, burada sözü edilen kimselerin, öncekilerin aynısı mı, yoksa başkaları mı olduğu sorusunu soruyor ve her iki ihtimale de cevap veriyor. “Vâv” ile atf yapılmasındaki sırrı ve mânâsını açıklıyor. Yine, bunların öncekilerden farklı kimseler olması ihtimaline göre, bunların da müttakilerin kapsamına girip girmediklerini soruyor ve bunun atfe bağlı olduğunu söylüyor. Ayrıca, henüz Kur’ân’ın tamamı inmediği halde üz-zile’deki geçmiş zaman sigası ile tabir edilmesindeki sırrı, “el-ahira” kelimesinin takdimindeki inceliği ve yu’minûne ‘nun “hüm” zamirine bina edilmesindeki hikmeti açıklıyor.

Bediüzzaman ise bunlara ilave olarak şu incelikleri de beyan ediyor: “ellezîne” tabirinin kullanılması, hükmün medarı ve maksadın esasının iman sıfatı olduğuna işarettir. “yu’minûne” nin muzari’ gelmesi, nüzûl ve zuhur tekerrür ettikçe imanın teceddüd ettiğine işarettir. “mâ”daki ibhamın, iman-ı icmâlînin kâfi geldiğine ve imanın Hadîs gibi batınî ve Kur’ân gibi zahîrî vahiylerle şâmil olduğuna işarettir. “üz-zile” nin maddesi itibariyle, Kur’ân’a iman, Kur’ân’ın Allah’tan nüzûlüne iman demek olduğunu gösteriyor. Mazi siygasıyla gelmesi, henüz nâzil olmayanın nüzulu, nazil olanın nüzulu kadar muhakkak olduğuna işarettir. “aleyke” ye bedel, “ileyke”nin zikri, Resûl-i Ekrem’in teklif edilen risalet vazifesini cüz’-i ihtiyarisıyla haml ve kabul etmiş olduğuna... işarettir.

Bediüzzaman yine, Zemahşerî’nin izahlarından ziyade olarak, “ve mâ üz-zile min kablike”nin nazım inceliklerini

açıklayarak şunları söylemiştir: “Bu cümlelerin ma kabline atfı, medlûlün delile olan bir atfıdır. Şöyle ki: ‘Ey insanlar! Kur’ân’a iman ettiğiniz gibi, kütûb-u sabıkaya da iman ediniz.’ (...) Yahut o atf, delilin medlûle olan atfıdır. Şöyle ki: ‘Ey Ehl-i Kitab! geçmiş olan enbiya ve kitablara iman ettiğiniz gibi, Hz. Muhammed ile Kur’ân’a da iman ediniz.’ (...) Yine bu cümlede şöyle bir işaret vardır. Şöyle ki: ‘Zaman-ı Saadette Kur’ân’dan neş’et eden İslâmiyet, sanki bir şeceredir. Kökü zaman-ı Saadette sabit olmakla, damarları o zamanın âb-ı hayat menbalarından kuvvet ve hayat alarak her tarafa intişar ettikleri gibi, dal ve budakları da istikbal semasına kadar uzanarak âlem-i beşere maddî ve manevî semereleri yetiştiriyor. Evet, İslâmiyet mazî ile istikbali kanatları altına almıştır... (...)” Yine o cümlede, Ehl-i Kitabı imana teşvik vardır. Onlara bir ünsiyet, bir sühûlet gösteriyor.

Bediüzzaman, “ve bi’l-âhireti hüm yûkînûne.” cümlesindeki incelikleri açıklayan Zemaşşerînin tesbitlerini teyit etmekle beraber, cümledeki atfın, “el-ahira” in başındaki lâm-ı ta’rifin, “el-ahira” tabirinin ve “yu’minûne”a bedel “yûkînûne” kelimesinin kullanılmasının sırrını da fazladan olarak açıklıyor.

“Ulâike alâ hüden mirrabbihim ve ülâike hümû’l-müflihûne.” âyet-i kerimesine gelince, Zemaşşerî, i’rab vecihlerini, “ulâike” ism-i şaretinin kullanılmasının sırrını, “alâ hüden”deki isti’lânın mânâsını, “hüden” nin nekire gelmesindeki inceliği, “ülâike”nin neden tekrar edildiğini, “ve ülâike hümû’l-müflihûne.”un neden atıfla makabline bağlandığını, “hüm” fasıl zamirinin kullanılış sebebini, ve “hümû’l-müflihûne.”un ma’rife gelmesinin sırrını açıklamıştır.

Bediüzzaman ise, aynı noktaları vurgulamakla beraber, ayrıca âyetin makabliyle vech-i ittisalını ve şu noktalara işaret eden “hümû’l-müflihûne.”deki sırrı açıklıyor: Hidayetlerindeki halk ve tevfik Allah’tandır. Hidayet Rubûbiyyetin şe’nidir. Onları rızıklar terbiye ettiği gibi hidayetle de besliyor. Bediüzzaman, “el-müflihûn”deki mutlaklığın sırrını da, muhatapların tabaka tabaka olduklarını, herbirisinin felahın bir vechini istediğini söyleyerek açıklıyor.

Böylece, Bediüzzaman’ın Kur’ân’ın nazmı konusundaki derin idraki ve bunu ne derece şumullü ve geniş bir biçimde zevkedip açıkladığı ortaya çıkıyor. Yine Bediüzzaman’ın, nazmın sırlarını açıklarken, yaşadığı asırda İslâmiyete cephe alan materyalist ve ladinî akımlara karşı İslâmiyet yararına bu inceliklerden istifade ettiği açıkça belli oluyor. Zemaşşerînin bakış açısı ise, bu incelikleri mezhebi olan İ’tizal lehine kullanmak istemesi cihetiyle oldukça dar görünüyor. Bediüzzaman bu nükteleri açıklarken, sözlerinin daha iyi anlaşılması için, kolay ve açık tabirleri tercih ediyor. Yine, aynı âyette cümlelerin birbiriyle olan bağ ve münasebetlerine özellikle dikkat çekiyor. Böylece, sözkonusu cümlelerin kendi aralarında ve makablleri olan diğer âyetler arasındaki mükemmel tenasübü ve parlak uyumu gösteriyor.

Burada, Prof. Dr. Muhsin Abdulhamid’in, İşârâtü’l-İ’câz tefsiri için yazdığı mukaddimede söyledikleri şu tesbitlere aynen katıldığımı belirtmek isterim: “Bediüzzaman, geçmiş müfessirlerin, nazm nazariyesini, tam bir tafsilatla Kur’ân’ın bütün sûre, âyet, lafız ve kelimelerini kapsayacak şekilde ve mütekamil bir bütün olarak uygulamadıklarını görmüş ve bir tefsir yazarak nazım nazariyesini detaylı bir biçimde tatbik etmek istemiştir.”

Allah, Zemaşşeriye de, Bediüzzaman’a da ve bütün İslâm âlimlerine de rahmet eylesin.

İkinci vecih: Kur’ân-ı Kerimin camiiyeti

Kur’ân-ı Kerimin camiiyeti şu beş noktada kendisini gösterir:

1) Lafzındaki harika camiiyettir. Elfaz-ı Kur’âniye öyle bir tarzda vaz’edilmiş ki, her bir kelamın, hatta her bir harfin çok vecihleri bulunuyor. Bediüzzaman bunu “Dağları birer kazık yapmadık mı?” 6âyetini misal veriyor. Herbir âmînin, şairin, belîğ bedevînin, edîb coğrafyacanın, medeniyet ve heyet-i ictimaiyye ilmi mütehasssının, hikmet-i tabiiyye feylesofunun bu lafızdan birer nasibi bulunduğunu belirtir.

Bediüzzaman bu veche terettüb edecek genişlik ve şümûlün farkındadır. Bu nedenle âyetin anlaşılması konusunda her söz ve yaklaşım için bazı şartlar ortaya koyar ki, âyet heva ve heves sahiplerinin keyfî müdahalelerine konu olmasın ve onları uygun olmayan bir söz söylemeye sevketmesin. O şartlar da şunlardır: “Nazar-ı belağatta müstahsen, arabiyeye sahih olması ve sırr-ı teşri’in layık görmesi.”

2) Mânâsındaki camiiyet-i harikadır. Evet Kur'ân, bütün müctehidlerin me'hazlerini, mânâsının hazinesinden ihsan etmektedir.

3) İlmindeki camiiyet-i harikadır. Evet Kur'ân, şeriatın müteaddit ve çok ilimlerini kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkinatın hakikî hikmetini, daire-i vücubun ulum-u hakikiyesini ve daire-i ahiretin maarif-i gamızasını o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor.

4) Mebahisindeki camiiyet-i harikadır. Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Halık-ı kâinatın, arz ve semavatın, dünya ve ahiretin, mâzî ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebahis-i külliyelerini cemetmekle beraber, nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak adabından tut, ta kaza ve kader mebhaslerine kadar herşeyi beyan eder.

5) Kur'ân'ın üslûb ve îcazındaki camiiyet-i harikadır. Bu da yine beş noktayı ihtiva ediyor:

a- Üslûb-u Kur'ân'ın o kadar acîb bir camiiyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bir bahr-ı muhit-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, herbirisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu herbiri birer küçük Kur'ân'dır.

b- Ayât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, vaad ve vaîd, terğîb ve terhîb, zecr ve irşad, kasas ve emsal, ahkâm ve maarif-i ilâhiyye ve ulûm-u kevnîye ve kavanîn ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı ictimaiyye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı maneviye ve hayat-ı uhreviyye gibi umum tabakat-ı kelamiye ve maarif-i hakikiye va hacat-ı beşeriyye delalâtiyle, îşaratiyle cami'dir. (...) Ayât-ı Kur'âniyede öyle bir camiiyet var ki, her derde deva, her hacete gıda olabilir.

c- Kur'ân'ın i'câz-kârane îcâzidir. Gâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem gâh olur ki, bir kelimenin içine sarıhan, îşareten, remzen, imaen bir dâvânın çok bürhanlarını derceder.

d- İcâz-ı Kur'ânî, o derece câmi' ve harikadır, dikkat edilse görünüyor ki: Bazen bir denizi bir ıbrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umûmî kanunları, basit ve amî fehimplere merhameten basit bir cüz'iyile, husûsî bir hadise ile gösteriyor. (...) Meselâ, Şahs-ı Adem'e ta'lim-i esmâ ünvanıyla nev'-i benî âdeme ilham olunan bütün ulûm ve fûnûnun talimini ifade eder.

e- Kur'ân'ın makasid ve mesâil, maanî ve esâlib ve letâif ve mehâsin cihetiyle camiiyet-i harikasıdır. Elhak, o kadar ecnâs-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp, bir münakaşa, bir karışıklık çıkmamak, kahhar bir nizâm-ı i'câzînin işi olabilir.

Bediüzzaman merhum gibi bu vechi bu kadar güzel ve harika bir tarzda beyan eden kimseyi görmedim.

Üçüncü vecih: Ma'rifet ve medeniyetle ilgili i'câz

Bediüzzaman, beşeriyetin inkılab ve ıstırabından hareketle bir tahminde bulunuyor ve bu infılak ve inkılabda Kur'ân hidayetinin her tarafta yükselip hakim olacağını haber veriyor. Çünkü, Kur'ân, her asırda taze nazil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Özellikle şu asr-ı hazır insanları Kur'ân'ın "Yâ ehle'l-kitâb" hitabına çok muhtaçtırlar. Çünkü Kur'ân bütün beşer tabakalarına teveccüh eden bir hitab-ı ezeldir.

Meselâ, "En ziyade kendine güvenen ve Kur'ân'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hazır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'ân'ın hitab-i mürşidanesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve "Yâ ehle'l-kitâb"lafzı "Yâ ehle'l-mekteb!" mânâsını dahi tazammun eder." Bunlara karşı Kur'ân nasıl i'câzını gösteriyor? Şimdi, şu müthiş yeni muarazacıya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı isbat etmek için medeniyet muaraza sûretiyle vaz'ettiği esasatı ve desatirini, esasat-ı Kur'âniye ile karşılaştıracamız."

Bediüzzaman'a göre, modern medeniyetin Kur'ân karşısındaki acizliği üç cihetten ileri geliyor:

Birinci cihet: Bu cihette, Kur'ân'ın, beşerin dünya ve ahiret saadetini temin için getirdikleriyle, günümüz medeniyetinin insanı mutlu etmek için getirdikleri mukayese edilir ve beşer medeniyetinin acizliği ortaya konur. Müslümanın açık ve kesin olarak doğru yolu bulduğu bir çok konuda, günümüz medeniyetinin büyük sapmalar göstererek yolunu kaybettiğini görüyoruz. Meselâ, Müslümanın bütün hal ve hareketlerinde kendisine rehber edindiği "Bismillah (Allah'ın adıyla hareket

ederim)" şiarı, iman, mü'minin dünyaya bakışı, Allah'ın birliği, başta namaz olmak üzere ibadet, insanın gerçek vazifesi, malını ve canını Cenab-ı Hakka satmak, kâinatın muammasını çözen Allah'a ve âhiret gününe iman, dünyanın hakikatı ve insanın dünyadaki görevi, haşır ve âhiret esasları ve dünya hayatına tesirleri, âlem ve insanın yaratılış hikmet ve muammasının halli, nefsin te'dib ve terbiyesi, Risalet-i Ahmediyenin isbatı, kaza ve kader konuları... gibi. Bütün bu meselelerde günümüz medeniyeti yolunu şaşırması ve Kur'ân mu'cizeliği sabit olmuştur.

İkinci cihet: Bu cihet, Kur'ân'ın kâinat ve hayata bakışı, ahlakî terbiye konusundaki düsturları; esası, hedefi, prensipleri, rabıtası, gayesi ve neticesi itibariyle hayat-ı içtimaiyyeye bakışı ve bu konudaki kanunları ile günümüz medeniyetinin aynı konulara bakışı ve düsturu mukayese ediliyor. Böylece, Kur'ân'ın üstünlüğü ve medeniyet-i beşeriyeye galebesi gösteriliyor. Bediüzzaman'ın sosyal hayat açısından yapmış olduğu mukayese şematik olarak şöyle açıklanabilir:

Üçüncü cihet: Bu cihet, desatir-i Kur'âniyenin ezelden geldiği için ebede gideceğini, medeniyet kanunları gibi ihtiyarlamadığını belirtiyor. Meselâ, günümüz medeniyeti taaddüd-ü zevcatı kabul etmemekle birçok fahişhaneleri açmaya mecbur olmuştur. İktisad, miras ve benzeri konularda Kur'ân'ın kanunları sabit ve ebedî olmaya devam ediyor. Yine meselâ, günümüz medeniyetinin bütün cem'iyat-ı hayriyeleri ile, bütün cebbarane şedid inzibat ve nizamlarıyla, bütün ahlakî terbiyegahlarıyla, Kur'ân-ı Kerimin iki meselesine karşı muaraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir: Bu iki mesele, vücûb-u zekât ve hürmet-i ribadır. Bediüzzaman açıklamalarına devamla şunları söylüyor: "Bütün ihtilalat-ı beşeriyenin madeni bir kelime olduğu gibi, bütün ahlak-ı seyiyenin menbaı dahi bir kelimedir. Birinci kelime, 'Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne.' İkinci kelime ise, 'Sen çalış ben yiyeyim.' Sen yorul ki ben istirahat içinde yaşayayım. İşte medeniyet, beşerin havas ve avam (zengin ve fakir) tabakalarını müsâlaha edemediği halde, Kur'ân, bu iki düsturu kökünden kesmiştir."

Kısaca, nasıl Avrupa felsefesi ve modern medeniyeti hikmet-i Kur'ân'ın ilmî ve amelî i'câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de, medeniyetin edebiyat ve belağatı da, Kur'ân'ın edeb ve belağatına karşı mağlub oluyor.

Kur'ân-ı Kerim, herkese saadeti temin eden bir medeniyeti kabul ediyor. Oysa şu medeniyet-i hazıra, ekseriyetin rahatını selbederek onları bir meşakkat ve şekavete atmıştır.

Onun içindir ki Bediüzzaman, vatan gençlerini, hakikatı karalayan ve bu dinin mensuplarına türlü türlü sıkıntılar çektiren Avrupa'yı taklitten sakındırmış ve ikinci bozuk Avrupa dediği kısma şöyle seslenmiştir: "Bil ey ikinci Avrupa! Sen sağ elinle sakim ve dalaletli bir felsefeyi ve sol elinle sefih ve muzır bir medeniyeti tutup dâvâ edersin ki, beşerin saadeti bu ikisi iledir. Senin bu iki elin kırılın ve şu iki pis hediye senin başını yesin ve yiyecek"

Bediüzzaman, Kur'ân-ı Kerimin, Hz. Âdem'e bütün isimlerin öğretilmesi, Hz. Musa kıssasında bakaranın kesilmesi, İsrailoğullarının kalblerinin taş gibi, hatta taştan daha sert olmakla nitelendirilmesi gibi cüz'î hadiseleri zikrederek, bunların arkasında beşer hayatı için şümulü kanunlar vazetmeyi hedeflediğini belirterek şöyle diyor: "Kur'ân-ı Hakîm'de bazı hadisat-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz'î hadiseler, küllî düsturların uçlarıdır." "Herkesin her zaman muhtaç olduğu bir ders-i hikmettir."

Bediüzzaman, bu üslubun sırrını da şöyle açıklıyor:

"Evet, i'câz-ı Kur'ân'ın bir esas olan icâz, hem hidayet-i Kur'ân'ın bir nûru olan lütf-u irşad ve hüsn-ü ifhâm, iktiza ediyorlar ki: Kur'ân'ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avama karşı küllî hakikatları ve derin ve umûmî düsturları, me'luf ve cüzî sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umûmî avama karşı, muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve basit bir sûreti gösterilsin."

Dördüncü vecih: Bediüzzaman ve bilginin İslâmîleştirilmesi

Öyle görünüyor ki, Bediüzzaman'ın Kur'ân-ı Kerime olan geniş bakışı ve ümmetin şahit olduğu dış kaynaklı meydan okuma döneminde yaşaması ona, kesin ilmî ve imanî yakine sevk etmiştir ki: Kur'ân muhtelif ilimlerin temel merciidir. Bütün bu ilimler, Kur'ân'ın nur kaynağından çıkmışlardır. Onların gerçek kaynağı Kur'ân'dır. Kısaca, Bediüzzaman'ın fikirlerinde, el-Ma'hedü'l-Alemî Li'l-Fikri'l-İslâmî'nin dünyanın dört bir yanındaki şubeleriyle tahkikine çağırıldığı "Bilginin İslâmîleştirilmesi" konusunda çok verimli bir zemin bulunmaktadır. Kur'ân'ın bahislerindeki harika camiiyeti; maksat,

mesele, ma'na, üslup ve güzelliklerindeki ihatası konusunda Bediüzzaman'ın açıklamaları, sözkonusu fikrin, yani "Bilginin İslâmîleştirilmesi" fikrinin gelişip boy atması için çok zengin ve verimli bir topraktır. Bediüzzaman'ın bu konudaki orijinal görüşlerinden birisi de şu açıklamalarıdır:

"Sair enbiya (a.s)'ın mu'cizatları, birer havarık-ı san'ata işaret ediyor ve Hz. Âdem'in (a.s) mu'cizesi ise; esasat-ı san'at ile beraber, ulûm ve fûnûnun havarık ve kemâlatının fihristesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma mu'cize-i kübra-i Ahmedîye olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan ise, ta'lim-i esmanın hakikatına mufassalan mazhariyetini; hak ve hakikat olan ulûm ve fûnûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kamâlatı ve saadâtı vazıhan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevk eder, teşvik eder ki; o tarz ile şöyle anlattırıyor: 'Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı a'la, tezahür-ü Rububiyete karşı, ubûdiyet-i külliye-i insaniyedir ve insanın gaye-i aksası, o ubudiyete ulûm ve kemalat ile yetişmektir.' Hem öyle bir sûrette ifade ediyor ki, o ifade ile şöyle işaret eder ki: 'Elbette nev'-i beşer ahir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecektir.' (...) Netice: Madem enbiyaya dâir olan âyetler, şimdiki terakkiyat-ı beşeriyenin harikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hududunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânâlara delaleti muhakkaktır; belki müttefakun aleyhtir ve madem enbiyaya ittiba etmek ve iktida etmeye dâir evamir-i mutlaka var. Öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maani-i sarîhalarına delaletle beraber, san'at ve fûnûn-u beşeriyenin mühimlerine işârî bir tarzda delalet, hem teşvik ediliyor denilebilir..."

Yine meselâ Bediüzzaman'ın,

"Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri bizim yanımızda olmasın. Herşeyi Biz belirli bir miktar ile indiririz." 7 âyetini zikrederken, İsm-i Hakîm'in tecelli-i a'zamından olan, bütün kâinatı ihata eden umûmî hikmetin, iktisad ve israfsızlık mihveri etrafında döndüğünü, hatta iktisadî emrettiğine işaret ettiğini görüyoruz. Rahmân Sûresin'de dört defa "mizân" kelimesinin geçmesinden şu neticeyi çıkardığını müşahede ediyoruz: "İşte, hakaik-ı Kur'âniyeden ve desatir-i İslâmiyeden olan, adalet, iktisad, nezafet hayat-ı beşeriyede ne derece esaslı bir düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alakadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğunu ve o hakaikı bozmak, kâinatı bozmak ve sûretini değiştirmek gibi mümkün olmadığını bil!"

"Biz demiri de indirdik ki, onda hem kuvvet ve şiddet, hem de insanlar için faydalar vardır." 8âyetini açıklarken de şöyle demektedir:

Bediüzzaman şunları da söylüyor: "Allah Tealâ, şahs-ı Âdem'e ta'lim-i esmâ ünvanıyla nev'-i benî ademe ilham olunan bütün ulûm ve fûnûnun talimini ifade eder." "...Meselâ, hendese ilmi, Cenâb-ı Hakkın 'Adl ve Mukaddir' isimlerine dayanıyor. Tıp ilmi, Allah'ın 'Şâfi' ismine dayanıyor. Fizyoloji, kimya, botanik ve biyoloji gibi hakikat-ı mevcûdatdan bahseden ilimler, Allah'ın Hakîm ismine dayanır.

Bediüzzaman, Risalelerinin pek çok yerinde, şu gerçeği vurgulamaktadır: "Ayât-i Kur'ânîye, enva-i ulûm ve mearif-i hakikiye ve bütün hülâsat-ı ulûm-u kevniye ve kavanîn ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı ictimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı maneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum mearif-i hakikiye ve hacat-ı beşeriyeye delaletiyle, işaretliyle cami'dir." Hatta, kelimat-ı Kur'ânîyenin bile bu hususiyeti bulunmaktadır. "De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, hattâ bir o kadarını daha getirip ilâve etsek, Rabbimin sözleri tükenmeden o denizler tükenirdi." 9âyetini açıklarken bu mânâyâ dikkat çekmekte ve "Rabbimin sözleri"nden maksadın "Kur'ân" olduğunu belirtmektedir. Kur'ân, hayattar olup, hayat fışkırmaktadır.

Bediüzzaman merhûmun bu bakış açısı, tabirlere kadar uzanır. Çünkü o, etrafındaki her şeye Kur'ân-ı Kerim'in mefhumlarıyla bakar. Böylece, dışı süslü, içi ise kof bir cehalet olan Garb felsefesinin bu mefhumları karalamasını reddeder. Meselâ, sersem ve geveze felsefe şöyle der: "Güneş bir kitle-i azîme-i mâiye-i nâriyedir. Hem merkez ve medarında döner. Birer kıvılcım gibi ondan fırlamış olan dünyamız ve diğer seyyaratı, etrafında döndürür..." Oysa Bediüzzaman, güneşi, bir me'mur-u musahhar ve bir sırac-ı münevver olarak görür. Ona göre, "Güneşi de bir kandil yaptı." (Nuh Sûresi, 16) âyet-i kerimesinde azamet-i Rububiyet içinde Halık'ın rahmetine, vüs'at-ı rahmeti içinde ihsanının ifhamına, azamet-i saltanatı içinde keremenin ihsasına işaret vardır. Yine Bediüzzaman, bu mevcûdattan zat ve mahiyetleri için bahsedilmediği, bilakis ma'rîfet-i Sani'a alamet olmaları cihetiyle bahsedildiği görüşündedir. Dolayısıyla bu mefhumların, bir kemal-i ilmî, bir zevk-i rûhî, gaye-i insaniye ve fevaid-i diniyyeyi netice vermesi gerekir.

Bediüzzaman'ın, i'câz-ı'l-Kur'ân'ın bu yönü üzerinde önemle durduğunu görüyoruz. O bu konuda şöyle diyor:

“Şeriat-ı İslâmiye, akîf bürhanlar üzerinde müessestir. Bu şeriat ulûm-u esâsiyenin hayatî noktalarını tamamiyle tazammun etmiş olan ulûm ve fûnûndan mülahhastır. Evet, tehzîbu'r-ruh, riyâzetü'l-kalb, terbiyetü'l-vicdan, tedbiru'l-cesed, tedvîru'l-menzil, siyasetü'l-medeniye, nizamâtü'l-âlem, hukuk, muamelat, hadâb-ı içtimaiye ve saire ve saire gibi ulûm ve fûnûnun ihtiva ettikleri esasatın fihristesi, Şeriat-ı İslâmiyedir. (...) Binaenaleyh, vicdanı insaf ile müzeyyen olan zat, bu şeriatın hakîkatının bütün zamanlarda, bilhassa eski zamanda, takat-ı beşeriyeden hariç bir hakikat olduğunu tasdik eder.”

Şu halde Kur'ân, ancak kâinat kitabının ışığında anlaşılabilir. Kâinat kitabı da ancak Kur'ân'ın esaslarına göre fehmedilebilir. Bediüzzaman, Kur'ân'ın anlaşılması konusunda bu gerçeğe ve bu esasa dikkat çekerek şöyle der: “Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı azîm-i kâinatın en âlî bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır.”

Beşinci vecih: Kur'ân'ın beyanındaki birlik

Bediüzzaman'ın bu konudaki sözlerinden anlaşılıyor ki: Kur'ân-ı Kerim, tam bir bütünlük içindedir. Bir kısmı bir kısmını tasdik için inmiştir. Birbirini tefsir etmektedir. İçinde en ufak bir şüphe ve ihtilafa yer yoktur:

“Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hacetlerin mevkileri itibariyle necim olarak, müteferrik parça parça nüzûl ettiği halde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nazil olmuş gibi bir tenasüb gösteriyor. Hem yirmi senede, mütebayın esbâb-ı nüzûle göre geldiği halde, tesânüdün kemalini öyle gösteriyor; güya bir sebep-i vahidle nüzûl etmiştir. Hem mütefavit ve mükerrer suallerin cevabı olarak geldiği halde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya bir sual-i vahidin cevabıdır. Hem mütegayyir, müteaddit hadisatın ahkâmını beyan için geldiği halde, öyle bir kemal-i intizamı gösteriyor ki, güya bir hadise-i vahidenin beyanıdır. Hem, muhtelif, mütefavit halette hadsiz muhatabların fehimlerine münasib üslûblarda tenezzûlat-ı kelamiye ile nazil olduğu halde, öyle bir hüsn-ü temasül ve güzel bir selaset gösteriyor ki, güya halet birdir, bir derece-i fehimdir, su gibi akar bir selaset gösteriyor. Hem, mütebaid, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu halde, öyle bir sühûlet-i beyanı, bir cezalet-i nizamı, bir vuzûh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hatta her bir sınıf zanneder ki, bil asale muhatab yalnız kendisidir. Hem mütefavit, mütederric irşâdî bazı gayeler isal ve hidayet etmek için nazil olduğu halde, öyle bir kemal-i istikamet, öyle bir dikkat-i muvazenet, öyle bir hüsn-ü intizam vardır ki, güya maksat birdir.”

Bu, Kur'ân'ın bedi' ve emsalsiz bir i'câz vechidir. Bediüzzaman merhumdan başka bu i'câz vechine dikkat çekenini görmedim. Gerçekten de Kur'ân, muntazam bir vahdet teşkil etmektedir. Ne önünden, ne de arkasından hiçbir batıl kendisine yanaşamaz. Hakîm ve Hamîd olan Allah Teala tarafından indirilmiştir. Onda niza ve çekişmeye düşmek asla doğru değildir. Bu nokta, Kitab-ı Azîz olan Kur'ân'la muamelenin önemli esaslarından biridir.

Altıncı vecih: Dengeli bir yol ortaya koyması

Bediüzzaman, i'câzın bu vechini müstakil bir bahiste ele almıştır. Bu i'câz vechiyle şunu kastetmektedir:

“Kur'ân, bütün aksam-ı tevhitin bütün meratibini, bütün levazımatıyla muhafaza ederek beyan edip muvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş. Hem bütün hakaik-i aliye-i îlâhiyyenin muvazenesini muhafaza etmiş; hem bütün Esmâ-i Hüsnâ'nın iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmın tenâsübünü muhafaza etmiş. Hem Rubûbiyet ve Ulûhiyyetin şunatını kemâl-i muvazene ile cem'etmiştir. İşte şu muhafaza ve muvazene ve cem' bir hâsiyettir. Kat'iyen beşerin eserinde mevcut değil...”

“Kur'ân, bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i imaniyenin herbirisini tafsilen, erkân-ı hamse-i İslâmiyenin herbirisini kasden ve cidden ve saadet-i dareyni te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Muvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakaikın hey'et-i mecmuasının tenasübünden hasıl olan hüsn ve cemalin menbaından Kur'ân'ın bir i'câz-ı manevîsi neş'et eder. İşte şu sırrı-ı azîmdendir ki, ulemâ-i ilm-i kelâm, (...) bir kısmı onar cild olarak erkân-ı imaniyeye dâir binler eser yazdıkları halde, akli nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddi ikna edememişler.”

Bediüzzaman, o büyük müsademeler ve o acib inkılab ile birlikte,

“Hz. Muhammed (a.s.m) getirdiği şeriatın hakaiki, fitratın kanunlarındaki muvazeneyi muhafaza etmiştir. İctimaiyatın rabitalarına lâzım gelen münasebetleri ihlal etmemiştir. Zaman uzadıkça, aralarında ittisal peyda olmuştur. Bundan da anlaşılır ki; İslâmiyet nev’-i beşer için fitrî bir dindir ve ictimaiyatı tezelzülde vikaye eden yegane bir amildir” der.

“O Kur’ân-ı câmiin nusus ve vücuhundan ve işaret ve rumuzundun çıkan şeriat-ı kübra-yı İslâmiyetin kemal-i intizamı ve muvazeneti ve hüsn-ü tenasübü ve resaneti; cerhedilmez bir şahid-i adil, şüphe getirmez bir bürhan-ı katı’dır. Demek oluyor ki: Beyanat-ı Kur’âniye, beşerin ilm-i cüz’isine müstenid olamaz.”

Bilemiyorum, bu harika izahlar varken, ez-Zerkânî, İ’câzü’l-Kur’ân konusunda bu vechi, neden ma’lul vecihlerden saymıştır?

Yedinci vecih: Kur’ân-ı Kerimin hakemliği ve murakabeciliği

Bediüzzaman i’câzın bu yönü hakkında şöyle diyor:

“Kur’ân’ın bir cenahı mazîde, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu, onları tasdik ve te’yid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisan-ı haliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiya gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriyle, şecer-i mübarekelerinin hayatdar, feyizdar ve hakikatmedar olduğuna delalet ediyorlar”

Kur’ân, bütün kütüb-u sâlifinin güzelliklerini ve eski şeriatların kavaid-i esasiyelerini cem’etmiş olduğundan, usulde muaddil ve mükemmeldir.

Kur’ân’ın mazi ve müstakbeli kanatları altına alması, onun murakebesine delildir. Geçmiş semâvî kitablardaki hakikatleri ta’dil ve ikmal etmesi onun hakemliğini isbat eder. Alimlerin ve evliyaların büyük çoğunluğunun ondan derslerini almaları yine onun hakimiyetini gösterir. Bu murakabe ve hakemliğin sözkonusu olduğu en önemli nokta, hayatî ve amelî yönün yanısıra, ilim ve ma’rifet cihetidir.

Sekizinci vecih: Gaybi ihbarları

Kur’ân’ın ihtiva ettiği ihbarat-ı gaybiye üç çeşittir. (el-Mektûbât’ın 143 sayfasında belirttiği gibi dört çeşit değildir): Maziye ait ihbarat-ı gaybiye: Kur’ân, Hz. Adem’den tâ en hayırlı asır olan Asr-ı Saadete kadar pek çok haberleri nakletmiştir. İstikbale ait ihbarat-ı gaybiye: Hz. Muhammed’in korunacağına, düşmanlarının hezimete uğratılacağına, Rumların Sasanîlere galib geleceklerine, Müslümanların Mekke’yi fethedip Mescid-i Haram’a gireceğine dair ihbarlar bu nev’e girer. Hakaik-ı İlahiyeye, hakaik-ı kevnîyeye ve umûr-u uhrevîyeye dair ihbarat-ı gaybiyesidir.

Bediüzzaman, Fetih Sûresinin ihtiva ettiği gaybî haberleri zikrederken şu değerlendirmeyi yapar: “İşte Kur’ân’ın enva-ı i’câzından olan ihbar-ı gayb nev’inin lemeat-ı i’câziyesi ayat-ı Kur’âniyede o kadar çoktur ki, hasra gelmez. Ehl-i zahirin kırk elli âyete hasretmeleri, nazır-ı zahirî iledir. Hakikatte ise binden geçer. Bazen bir âyette dört beş vecihle ihbar-ı gaybî bulunur.”

Kur’ân’ın i’câzını isbat eden ihbarat-ı gaybiyenin diğer bir çeşidini de Bediüzzaman nazım sûretindeki Lemeat risalesinde şöyle açıklar: “Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sadıkada hazır müşahid gibi bir üslûb-u bedi-i pür meanî naklederek, beşeri onunla ikaz eder. Menkulatı şunlardır: İhbar-ı evvelîni, ahval-i ahirîni, esrar-ı cehennem ve cinanı. Hakaik-ı gaybiye, hem esrar-ı şehadet, serair-i İlâhî, revabit-ı kevnîye dair hikayattır, hikayet-i iyânî ki ne vaki’ reddeylemiş, ne mantık tezkib etmiş. Mantık kabul etmezse redd de bile edemez. Semâvî kitabların ki matmah-ı cihânî. İttifakî noktalarda museddikane nakleder. İhtilâfî yerlerinde musahhihane bahseder.”

Bu açıklamaların önceki vecihle de münasebeti bulunmaktadır.

Şu kadar var ki: Ben, Bediüzzaman’ın: “Ulemâ-i batın için Kur’ân baştan başa ihbarat-ı gaybiye nev’indendir” derken kendisine katılmıyorum. Çünkü, “Ulema-i batın” tabiri, âlimler nezdinde mazbut değildir. Ayrıca bu gibi ikiliklerden uzak

durmak gerekir. Çünkü bu ümmeti yanlış anlamaya sevkeden hususlardandır. Bundan dolayı biz Müslümanlarda şu gibi ikilikler ortaya çıkmış: Ulemâ-i zahir-Ulemâ-i batın, dünya-ahiret, ilim-din...

Dokuzuncu vecih: Bütün insan tabakalarına hitab etmesi

Bediüzzaman'a Kur'ân terkib yönleri konusunda müfessirlerin ihtilaf etmelerinin sırrı sorulmuş, o da şu şekilde cevap vermiştir:

"Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden biri odur ki; nazmı öyle bir üsluptadır ki, bütün asırlara, tabakalara intibak edebilir."

Kur'ân gençliğini ve tazeliğini muhafaza etmiş ve "her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya husûsî müteveccihdir, hitab ediyor. Evet bütün benî Ademe bütün tabakatiyle en yüksek ve en dakik ilim olan imana ve en geniş ve nuranî fen olan ma'rifetullahı ve en ehemmiyetli ve mütenevvi maarif olan ahkham-ı İslâmiyeye davet eden, ders veren Kur'ân ise, her neve her taifeye muvafık gelecek bir ders vermek elzemedir. Halbuki ders birdir, ayrı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre herbiri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır." Kur'ân, hiç kimseyi i'câzından mahrum bırakmıyor.

"İşte Te'nis-i ezhan için akl-ı beşere karşı İlâhî tenezzülât. Tenzilin üslubunda tenevvüü, mûnisliğidir mahbhub-u ins-u cânnı." "Hatta yalnız gözü bulunan, kulaksız, kalbsiz, ilimsiz tabakasına karşı da, Kur'ân'ın bir nevi alamet-i i'câzı vardır. Şöyle ki: (...) Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyanın yazılan kelimeleri birbirine bakıyor. Meselâ Sûre-i Kehf'de 'Ve sâminuhum kelbuhum' kelimesi, altında yapraklar delinse, Sûre-i Fatır'daki 'Kitmîr' kelimesi, az bir inhırafla görünecek ve o kelbin ismi de anlaşılacak"

Bana öyle geliyor ki, gözünden başka bir şeyi olmayan kimseye i'câzın isbatında bir nevi tekellüf ve mübalağa vardır. Çünkü, mushafın tab' ve baskısı üzerinde yapılacak bir müdahale bu gibi delilleri ortadan kaldırır. Öte yandan, bu gibi şeylerle meşgul olmak, Bediüzzaman merhumun da bizzat belirttiği maksad-ı Kur'ânîyeden değildir.

Onuncu vecih: Bir din te'sis etmesi ve hayatı değiştirmesi

Kur'ân öyle bir din te'sis etmiştir ki, ne geçmişte onun misli var, ne de gelecekte olacak. "Arzımızı, senevî yevmî dairesinde şu hayt-ı semâvîdir; tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Bırakmıyor isyanı."

"Kur'ân, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatli bir sûrette bir tebdîl-i hayat-ı ictimaiye ile beraber, insanların; hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı ictimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiştir..."

Onbirinci vecih: Uzun zaman geçmesine rağmen kendisine muaraza edilmemesi

"On üç asır müddette meylü't-tehaddi varmış Kur'ân'ın a'dasında, şevk-i taklid uyanmış Kur'ân'ın ahbabında. Şu iki meyl-i şeditte milyonlarca kütüb-u arabiye yazılmıştır, meydanda. Onlar ile Tenzil muvazene edilse, en amî adam bile onların beşerî kitaplar, Kur'ân'ın ise semâvî olduğuna hükmedecek. Kur'ân, beşerin önünde kapıları açık bırakmış, bu uzun zaman zarfında kendi mazmun ve muhtevasını neşretmiş. Ruhları ve zihinleri de kendine davet etmiş. Buna rağmen beşer onun muarazasına muktedir olamamış. İmtihan zamanı artık geçti."

Ben ise diyorum ki: Kıyamete kadar bu meydan okuma sona ermeyecek ve devam edecektir.

Onikinci vecih: İ'câz-ı ilmi

Bediüzzaman, modern ilmin keşfiyatından da bahseder. Kur'ân'ın bu konuyu da ihmal etmediği görüşündedir. Çünkü Kur'ân, bütün beşeriyete hitab etmektedir. Kur'ân buna iki cihetle işaret etmiştir: Birincisi: Mu'cizat-ı enbiya sûretiyle. İkincisi: Bazı hadisat-ı tarihiyeyi serdederken. Bediüzzaman ayrıca bu konuda araştırma yapmanın çok büyük bir dikkat gerektirdiği kanaatindedir.

"Ra'd" ve "Berk" kelimelerini tefsir ederken bu konuya temas ederek şöyle der:

“Onlar (ra’d ve berk) âlem-i gayb cihetinden bulutlar âlemindeki kanunlarının tanzimi için müvekkel kılınmış meleklerin elinde iki açık delildir. Sonra, hikmet-i İlâhiye sebepleri müsebbelere bağlamıştır. Bulut, havada dağınık bulunan su buharından teşekkül edince, bir kısmı negatif elektrikle, bir kısmı da pozitif elektrikle yüklü olur. Bunlar birbirine yaklaşıncaya aniden çarpışır ve şimşek meydana gelir. Sonra birbirine girme, anî yer değişikliği ve-âlemde boşluk bulunamayacağı için-yerinin başkasıyla dolması sebebiyle de titreme olur, tabakaları dalgalanır ve gök gürültüsü doğar. Bu durumlar, ancak Ra’d ve Berk meleklerinin temsil ettikleri bir nizam ve kanun altında cereyan eder.”

Bediüzzaman’ın risaleleri i’câz’ın bu nev’inin örnekleriyle doludur.

Onüçüncü vecih: Allah Teala’nın marifetine ulaştırın yol Kur’ân’dır

“...105...”

Bediüzzaman Rabbimizi bize tarif eden üç büyük küllî muarriif bulunduğunu söyler ve bunları şöyle sıralar: Birisi: Şu kitab-ı kâinattır. İkincisi: Şu kitab-ı kebîrin âyet-i kübrası olan Hz. Muhammed (a.s.m)’dir. Üçüncüsü ise: Kur’ân-ı Hakîm’dır.

Bundan anlaşılıyor ki: Bütün ma’rifetlerin en mühimmi, Allah’ın kulları üzerindeki en büyük hakkı ve diğer hakikatleri bilmenin kaynağı olan ma’rifet-i Halık’ın kaynağı ikidir: Birincisi: Vahiy; ikincisi ise: Kâinat, yani duyular, tecrübe ve müşahede. Bu, ta’lim ve terbiye alanında yararlanılması için gerçekten anlaşılması ve geliştirilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Bediüzzaman merhum, i’câz yolları arasında bir tezahüm bulunmadığını belirtir. İ’câz vecihlerinin bitmez tükenmez olduğuna, anlattıklarını İ’câzü’l-Kur’ân’ın sadece bir parçasını keşfeden kısa bir bahis olduğuna ve konuyu layık olduğu şekilde izah etmediğine inanır.

Kur’ân, dünya durdukça duracak ve yeni yeni mu’cizeleri de ortaya çıkacaktır. Kur’ân’ın diğer i’câz vecihlerini sadece zaman ortaya çıkarmayacak, âyetleri üzerinde derin tefekkür ve teemmül, özellikle de Kur’ân atmosferinde yaşama da bu hizmeti ifa deceptir.

İ’câzü’l-Kur’ân’a dair şüpheler

Bediüzzaman, asrın mülhidlerinin Kur’ân-ı Kerim hakkında uyandırdıkları şüpheleri görmezlikten gelmemiş, aksine, bunlara karşı son derece uyanık davranmıştır. Kur’ân’ın kendi kendisini müdafaa ettiğini ve hükmünü icra ettiğini önemle belirtmiştir.

Bediüzzaman sözkonusu şüphelerin en önemlilerini ele alır. Şöyle ki:

Birincisi: Kur’ân’da müteşabihat ve müşkilat denilen, hakîkî mânâları anlaşılmayan, bazı şeylerin bulunması, i’câzına münâfidir. Zira Kur’ân’ın i’câzı, belağat üzerine müessestir. Belağat da ancak ifadenin zuhur ve vüzûhuna mebnîdir.

İkincisi: Yaratılışa ait meseleler, mübhem ve mutlak bırakılmıştır. Ve keza kâinata dair fünundan pek az bahsedilmiştir. Bu ise talim ve irşad mesleğine münafidir.

Üçüncüsü: Kur’ân’ın bazı âyetleri zahiren akîl delillere muhaliftir. Bundan o âyetlerin hilaf-ı vaki oldukları zihne geliyor. Bu ise, Kur’ân’ın sıdkına muhaliftir.

Bediüzzaman bu şüphelere şöyle cevap verir: Kur’ân’ın üsluplarında cumhûr-u nasın fehimleri müraat edilmiştir. Beşerin akıl seviyesine tenezzülatta bulunulmuştur. Ta ki, avam onları idrak ve fehmedebilsin. Onun için müteşabih gelmiştir.

“Gökleri yedi tabaka olarak tanzim etti.” (Bakara Sûresi, 29) 10 kaydını tefsir ederken aynı gerçeği şöyle te’yid etmektedir: “Pek geniş olan Kur’ân-ı Hakîmin hitablarına, mânâlarına, işaretlerine dikkat edilmekle bir amîden tut bir veliye kadar bütün tabakat-ı nâsa ve umum efkâr-ı ammeye olan müraatları, okşamaları fevkalade hayrete, taaccübe mucibdir. Her bir kısım insanlar, (“yedi gök” hakkında) istidatlarına göre feyz-i Kur’ân’dan hisselerini almışlardır.”

Bediüzzaman'ın "İşkâl dedikleri şey, ya üslubun pek yüksek ve muhtasar olmasıyla mânânın çok derin ve inceliğinden ileri gelir, Kur'ân'ın müşkilatı bu kabildendir" sözünde ise bir itham vardır. Çünkü, zorluk anlayışlardan kaynaklanmaktadır, Kur'ân'ın kendisinden değil. Meselâ, müşkil diye iddia ettikleri âyetlere bakın. Bu kimselerin, sözkonusu âyetlerin sayıları ve neden müşkil sayıldıkları konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini görürsünüz. Öyleyse, her işkâl, ilminin azlığından ve bu konudaki yetersizliğinden dolayı sahibinin anlayışından kaynaklanmaktadır. Kur'ân, lafzını muğlaklaştırmaktan ve ibaresini güçleştirmekten münezzehtir.

Bediüzzaman, ikinci şüpheye ise şöyle cevap vermektedir: Eğer Kur'ân ta o zamanda kevnî ilimlerde tafsilata girseydi, cumhur-u nasın zihinlerini teşviş ederdi. En iyisi insanlarla akıllarının derecesine göre konuşmasıdır.

Üçüncü şüpeyi ise şöyle cevaplandırıyor: "Kur'ân'ın maksatları dörttür. Kur'ân'da kâinatın bahsi, san'at-ı İlâhiyye ve nazm-ı nizam-ı bedî' ile Nazzam-ı Hakikî'ye istidlal etmek için ancak tebe'î ve istitradîdir."

"Hülasa: Madem ki Kur'ân bütün zamanlardaki bütün insanlara nâzil olmuştur, şu şüphe addettikleri umûr-u selase, Kur'ân'a nakîsa değil, Kur'ân'ın yüksek i'câzına delillerdir. Evet Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyanı talim eden Cenab-ı Hakka kasem ederim ki; o Beşîr ve Nezîr'in basar ve basîreti, hakîkatı hayalden tefrik edememekten münezzehtir, celîldir, celîldir; veya insanları kandırarak muğalatalara düşürtmekten, meslek-i alileri ganîdir, alîdir, temizdir, tahirdir."

Bediüzzaman, aynı şekilde Kur'ân'ın üslubu ile ilgili olarak da bazı şüphelere yer veriyor ve bunları kesin cevaplarla çürütüyor:

Meselâ, "Allah, celal ve azametiyle insanların konuştuğu gibi nasıl insanlar ile tekellüm etmeye tenezzül eder? Ve cüz'î ve hakir şeylerden nasıl bahseder? Azamatine yakışır mı?"

Bediüzzaman bu şüpheye şöyle cevap veriyor:

"Allah'ın iradesi, ilmi, kudreti, kullî, umumî, muhîr ve şamildir. Cenab-ı Hak'ın azametine mikyasa, ancak mecmu' âsarıdır. Meselâ, şems ziyasını bütün âleme neşrettiği bir sırada, pis mülevves bir zerre de onun ziyasından istifade ettiği vakit, şemse karşı: 'Ne için bu pis, bu mülevves zerre ile meşgul oldu ve ne için ona ziyasını verdi?' diye itiraz edilebilir mi? (...) Hülasa: zerre gibi küçük şeyler veya âdî fiiller, Halk'ın halkıyla vücûda geldikleri için, O'nun dâire-i ilminde dahil oldukları bedîhîdir. Bu itibarla, onlardan bahsetmekte bilbedahe, müşahhat (münakaşa etmek) yoktur. (...) Kur'ân'ın muhatabı beşer olduğuna göre, Kur'ân beşerin hissiyatıyla memzuc olan üsluplarını giyer ve şivesiyle söyler ki, beşerin fehmi söylenilen sözden tevahhuş edip ürkmesin. Evet yüksek bir insan bir çocukla konuştuğu zaman, çocuğun şivesiyle konuşursa, çocuğun zihnini okşamış olur. (...) Kur'ân'ı inzal etmekten maksat, cumhur-u nası irşad etmektir. Cumhur ise avamdır. Avam-ı nas çıplak olan hakaikî göremez; ülfet peyda etmedikleri akliyat-ı mahzayı ve mücerredâtı fehimleri alamaz. Bunun için Cenab-ı Hak, lütuf ve ihsaniyle hakikatları onların ülfet ettikleri bir libas ile, bir şive ile göstermiştir ki, tevahhuş edip ürkmesinler."

Araştırmanın sonuçları

Bediüzzaman'ın Kur'ân'ın mu'cizeliğini isbat ve beyan konusundaki metodunda gözlenebilen bazı önemli hususlar vardır. Öncelikle İ'câzü'l-Kur'ân'ı açıklarken üzerinde durduğu arka plana bakmak gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hiç kuşkusuz o Kur'ân'a yapılan hücumlardan ve bu hücumlara karşı Kur'ân'ın bizzat verdiği cevaplardan hareket etmiştir. Alimlerimiz, Kur'ân'ın mu'cizeliğini Araplara detaylı olarak, Arap olmayanlara ise icmâlî bir biçimde açıklamaya özen göstermişler. Bediüzzaman ise, Kur'ân'ın mu'cize yönlerini bütün insanlara tasilatlı bir biçimde açıklamaya büyük ihtimam göstermiştir.

Bediüzzaman'ın, İ'câzü'l-Kur'ân'ı açıklama konusunda kendisinden önceki âlimlerden etkilendiği doğrudur. Ancak, bu konuda daha önce hiç temas edilmeyen önemli bir takım çizgiler belirlediğini de itiraf etmeliyiz. Abdulkahir Cürçânî ve onun nazmu'l-Kur'ân konusundaki nazariyesini takdir etmekle birlikte, Abdulkahir'in vardığı çizgide kalmamış, aksine bu nazariyeden çıkan başka bir meselede tafsilatta bulunmuştur. O da, münasebetler meselesidir. Bediüzzaman, buna büyük önem vermiş ve tefsir ettiği âyetlere kapsamlı bir şekilde uygulamıştır. O kadar ki, bu uygulamasında Zemahşeri'yi aşmıştır. Sözkonusu münasebetler üçtür: Ayetin âyetle münasebeti. Aynı âyetin cümleleri arasındaki

münasebet. Her bir cümlenin keyfiyet ve unsurları arasındaki münasebet. Yani aynı cümlenin, lafız ve eczaları arasındaki ilişki, mânâsındaki münasebetler. Bu Kur'ân-ı Kerimdeki i'câz sırrını anlamak için "nazım nazariyesi"ne Bediüzzaman tarafından getirilen çok güzel ve önemli bir yeniliktir.

Aynı şekilde Abdulkahir Cürcanî'ye takdir ve hayranlığını bildirmekle birlikte Bediüzzaman'ın, Kur'ân'ın i'câz vecihlerinden sadece bir tanesiyle yetinmek konusunda onu taklit etmediğini, yani "Nazım Nazariye"sini i'câz konusunda tek ölçü kabul etmediğini görüyoruz.

Bediüzzaman'ın başka bir yönüne daha dikkat çekmek gerekir. O da, i'câz konusunda bazı orijinal ve yeni vecihler getirmesidir. Meselâ: Kur'ân'ın marifet ve medeniyet konusundaki i'câzına dikkat çekmesi, Kur'ân'daki ilimlerin birliğini vurgulaması, Kur'ân'ın ilim ve ma'rifetin temel bir kaynağı olduğunu belirtmesi, Kur'ân'ın yapısındaki bütünlük ve ahengi açıklaması, Kur'ân'ın bütün semâvî kitaplara murakıb ve hakem olduğunu ifade etmesi... gibi konular Bediüzzaman'ın i'câzü'l-Kur'ân konusunda getirdiği yeniliklerdir.

Bediüzzaman, i'câz vecihlerinden her birisine ve hatta bu vecihlerin şıklarına orijinal ve güzel misaller getirmiş ve bu açıklamalarında eski âlimler tarafından tekrar edilen misallerle yetinmemiştir.

i'câz konusunu ele alan kitaplara göz attığımızda, müelliflerinin Kur'ân'ın mu'cizeliğini âlimler seviyesindeki kimselere göstermeye çalıştıklarını görüyoruz. Dolayısıyla onların muhatapları sadece âlimlerdir, başkalarını nazara almazlar. Fakat, Bediüzzaman'ın onlardan farklı olarak, i'câzü'l-Kur'ân konusunda avam-ı nasa özel bir itina gösterdiğini gördüm. Bu gerçek, avamın da Kur'ân'ı anlayabileceği ve Kur'ân'ın avam tabakası için de mu'cize teşkil ettiğini tekrar tekrar ifade etmesinde açıkça göze çarpıyor. Acaba, avama gösterdiği bu itinanın sırrı ne olabilir? Hiç şüphesiz Bediüzzaman "alim-i mürşid"e güzel bir örnektir. Çünkü, avamın seviyesini yükseltmeye çalışmış, böylece bir çoklarının Kur'ân'ı anlayıp mânâlarını idrak etmelerine, dolayısıyla iki dünya saadetini kazanmalarına ve Kur'ân'a muhatap olma seviyesine çıkmalarına imkân sağlamıştır.

Bediüzzaman i'câz konusunda-özellikle-iki nokta üzerinde açıklamalarını teksif etmiştir. Birincisi: Beyan i'câzı. İkincisi ise: Batı ve materyalist felsefe karşısındaki ma'rifet ve medeniyet i'câzı. Acaba, bizzat Bediüzzaman'ın da belirttiği gibi Arap olmayanların Araplaşmış, Arapların arasına karışınca lafız sanatının galebe etmesi sebebiyle insanların dil konusundaki selikaları bozulmuşken beyan i'câzının rolü ne olabilir? Bir âlim-i mürşid olan Bediüzzaman, terbiyenin en evvel metod ve usule ihtiyacı olduğu inancındadır. Bunun en güzel yolu ise, belağat ve edebiyattır. Çünkü, bu insanın hassasıdır. İnsanın ruhunu en güzel şekilde terbiye, vicdanını en okşayıcı olarak tasfiye, fikrini en güzel biçimde tezyin eden ve kalbini en iyi şekilde genişleten bir nevi edebiyattır. Bundan dolayıdır ki, bu nevi edebiyatı, bütün ilimlerin sultanıymış gibi, hepsinden daha yaygın, daha geniş, daha nafiz ve beşer kalbine daha yakın olarak görürsünüz. Bediüzzaman, belağatın ehemmiyetine ve akıl ve vicdana olan te'sirine önemle dikkat çeker. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Bediüzzaman bu i'câz vechine son derece önem verir.

Bediüzzaman, "Beyanî i'câz"ı açıklarken iki metod takip ettiğini görüyoruz. Birincisi: Buna yeterli derecede delil ve bürhan getirmesi. Fatiha Sûresinin tamamı ile Bakara Sûresinin ilk otuz üç âyetini içine alan parlak tefsiriyle bu metoda gözel bir örnek sergilemiştir. İkincisi: i'câzü'l-Kur'ân konusundaki bu vecheye yöneltilebilecek bütün şüpheleri defetmek. Meselâ, Kur'ân'daki tekrarların sırları ve Kur'ân'ın şiir olmaktan münezzehe olduğu konusundaki ikna edici izahlarını gördük. Bana öyle geliyor ki Bediüzzaman, bu konuda, i'câzü'l-Kur'ân isimli kitabının büyük bir kısmını şiirin tenkidi, tahlili ve Kur'ân'ın şiire olan üstünlüğüne tahsis eden el-Bakillânî'den daha iyi yapmıştır. Çünkü Bakillânî, bu noktada israfa kaçmıştır. Eğer, Kur'ân nazımının güzelliğini açıklamaya yönelseydi daha önemli ve üstün bir hizmet yapmış olurdu.

Yine Bediüzzaman'ın, Kur'ân'ın fasılları (ayet sonları) konusunda ne güzel açıklamalar yaptığını gördük. Bu açıklamaları yaparken, sadece âyet sonunun âyetle olan münasebetini belirtmekle yetinmemiş, aksine, bu fezlükelerin Allah'a iman ve sıfatullahla ilgili temel kaideler ihtiva ettiğini, Kur'ân'ın külli maksatlarını isbat ettiğini belirtmiş ve Kur'ân fasıllarının insanın vicdanı ve kalbi üzerindeki imanî ve psikolojik tesirlerini açıklamıştır. Bu güzel ve orijinal açıklamaları Bediüzzaman'dan başka bir kimsenin yaptığını görmedim.

Kur'ân'ın marifet ve medeniyet konusundaki i'câzına gelince, Bediüzzaman bu i'câz yönünü kavrayıp el atabilmiş, onu

isbat edebilmiş ve Kur'ân'a hücum edildiği bu sırada bununla Kur'ân muarızlarına karşı koyabilmiş, ve bundan hareketle Batının bozuk medeniyetinin çürüklüğünü ve bu medeniyetin nasıl beşeriyeti dalalete sürükleyip hak ve hakikati görmesine engel olduğunu isbat edebilmiştir. Bediüzzaman bunu yaparken, realiteyi konuşurmuş ve İslâm Ümmetinin, Allah'ın Şeriat ve nizamını terkederek harfi harfine ve adımı adımına Batıyı taklid etmesi karşısında duyduğu teessüf ve üzüntü haliyle gerçekleri dile getirmiştir. Onun sözleri, Kur'ân-ı Kerimi yeniden hayat ve marifet alanına aktarmaya, Ümmetin inanç ve kültürünü tashih ve medeniyetini kurma konusunda Kur'ân'ı tekrar en büyük merciyet makamına iade etmeye açık bir davettir.

Mediüzzaman merhumun, ictimaî, beşerî ve tabii ilimlerin Kur'ân-ı Kerimin nur kaynağından çıktığını ve özellikle de Allah'ın güzel isimlerine dayandığını açıklamasıyla "bilginin İslâmîleştirilmesi" fikrinin en büyük öncülerinden birisi olmuştur. Bu nedenle, Bediüzzaman'ın fikirleriyle "el-Ma'hedü'l-Alemî Li'l-Fikri'l-İslâmî" arasında bir köprü kurulmasını zarurî görüyorum.

Bediüzzaman'ın İ'câzü'l-Kur'ân konusundaki fikirleri öylesine gerçekçi ve canlıdır ki, günlük hayata aktarılmaya rahatlıkla imkân verir. Bu da, onun fikirlerini araştırmak, onları geliştirmek, üzerinde yeni fikirler bina etmek ve bunların üzerinde donup kalmamakla olur. İslâmın sancağını asırlarca taşıyan bu millet, Batının materyalist medeniyetine karşı koyabilen Bediüzzaman'ı örnek alarak Kur'ân-ı Kerimin esas ve düsturları üzerinde eski şanlı tarihini yeniden kurabilir ve buna muktedirdir.

Hülasa: Kur'ân, âlimlere enerji kaynağı olmaya devam edecek, hayranlık uyandırıcı sırları bitip tükenmeyecek, bütün kitaplara ve bilcümle ma'rifetlere olan hakemliği sürececek ve âlimler: "Kur'ân hâlâ taptazedir!" demeye devam edeceklerdir.

Ben, Bediüzzaman'ın eserlerinde zengin bir fikir madeni buldum. Her fikri, Kur'ân-ı Kerimin i'câz vechinden biri sayılabilir. Bu açıklamalarımı maksadımı ifade edip edemediğimi bilemiyorum.

Dipnotlar

1. Kamer Sûresi: 20.
2. Mâide Sûresi: 31.
3. Yâsîn Sûresi: 39.
4. Bakara Sûresi: 255. âyet; İbrahim Sûresi: 32-34. âyetler.
5. Cum'a Sûresi: 1.
6. Nebe' Sûresi: 7.
7. Hicr Sûresi: 217.
8. Hadîd Sûresi: 25.
9. Kehf Sûresi: 109.
10. Bakara Sûresi, 29

Doç. Dr. Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesinde öğretim üyesi